

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Politická a společenská úloha tělovýchovných organizací za první republiky

Pavel Růžička

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Politická a společenská úloha tělovýchovných organizací za
první republiky**

Pavel Růžička

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce, PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi během sestavování bakalářské práce poskytl.

Obsah

1. Úvod	7
2. Česká společnost a spolková činnost před první světovou válkou	10
2.1. Česká společnost před první světovou válkou	10
2.2. První spolky	12
2.3. Základy tělovýchovných organizací	14
3. Tělovýchovné organizace během první světové války	20
4. Tělovýchovné organizace za první republiky	21
4.1. Občanská společnost za první republiky	21
4.2. Československá obec sokolská	22
4.2.1. Československá obec sokolská na Slovensku	28
4.3. Československý Orel	29
4.3.1. Československý Orel na Slovensku	31
4.4. Svaz dělnických tělovýchovných jednot	32
4.5. Německý turnerský svaz	34
4.5.1. Německý turnerský svaz na Slovensku	40
4.5.2. Konec samostatnosti Německého turnerského svazu	42
4.6. Vztahy mezi tělovýchovnými organizacemi	42
5. Tělovýchovné organizace během druhé světové války	45
6. Sjednocení tělovýchovných organizací	47
7. Závěr	51
8. Zdroje literatury	54
9. Resumé	59

1. Úvod

Tělovýchovné organizace v průběhu první republiky měly ve společnosti, ale také v politice důležitou roli. Koneckonců jediní dva prezidenti v tomto období byli členy největší organizace v Československu, a tou byl Sokol. Svoji sportovní, ale také společenskou činností pomáhaly vytvářet nový československý stát. Z pohledu celosvětového významu tak československé a potom české tělovýchovné organizace působí pro nezasvěceného pozorovatele jako historický a společenský fenomén. A proto cílem mé bakalářské práce bude charakterizování politické a společenské úlohy tělovýchovných organizací za první republiky. V rámci tohoto cíle se budu snažit odpovědět na několik otázek: 1. Jakou tradici měly tělovýchovné organizace před první světovou válkou? 2. Jaké postavení ve společnosti měly tělovýchovné organizace za první republiky? 3. S jakými politickými stranami byly spolky ve spojení? 4. Jakým způsobem byly spolky zničeny komunistickou stranou?

Z hlediska politiky lze říci, že československé tělovýchovné organizace byly úspěšné, protože absorbovaly mnoho významných osobností. Namátkou můžeme říct, že mezi členy nejmasovějšího spolku, kterým byl u nás Sokol, patřila taková jména jako Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Jan Šrámek, který byl jedním ze zakladatelů Lidové strany v roce 1918. Proto se budu zabývat tím, jakým způsobem ovlivňovaly spolky politickou situaci v Československu.

V Československu nebyl jenom výše zmíněný Sokol. Byla tu také křesťanská organizace Orel, která vznikla v 19. století na základě encykliky Rerum novarum, vydané papežem Lvem XIII. Tato encyklika nabádá k větší participaci na politice a na spolkovém životě. Mezi další větší tělovýchovnou organizaci patří také Dělnické tělovýchovné jednoty, které měly osvěžit tělo a ducha dělnické třídy. Poslední spolek, kterému se budu v této bakalářské práci věnovat, je Německý turnerský svaz (Deutcher Turnverband), který měl za cíl vzdělávat jak politicky, tak společensky celou německou menšinu v československém pohraničí.

Zároveň se také podívám u výše zmíněných tělovýchovných organizací na jejich odnože na Slovensku.

Dá se říct, že jednotlivé spolky si navzájem konkurovaly, protože se snažily formou cvičení, ale také vzdělávacích akcí zapůsobit na společnost a také na politiku. Například Sokol se rozhodl pořádat z důvodu ohrožení státu nacismem a před samotnými turnery branná cvičení. Podle dnešní terminologie by se mohlo říct, že byl takovou aktivní zálohou pro armádu. Zároveň byly pro Československo důležité všesokolské slety, protože měly symbolizovat ochotu členů Sokola bránit Československo před vnějšími nepřáteli.

Z hlediska členění bude má bakalářská práce rozdělena na tři větší celky. V první části se budu zabývat občanskou společností za doby Rakouska–Uherska, jaké spolky vznikaly a jaká byla omezení ze strany vlády vůči spolkům. Celou tuto část zasadím do kontextu bujícího spolkového života v českých zemích. Kromě samotných spolků také uvedu první začátky tělocviku a krátce se zmíním o důležitých postavách, které stály u zrodu samotné tělovýchovy v Československu, Jindřichu Fügnerovi a Miroslavu Tyršovi. V druhé části, která bude nejrozsáhlejší, se budu věnovat činnosti spolků, které ovlivnily společenskou nebo politickou situaci v Československu. Jedním z příkladů může být zvyšující se spolupráce turnerů s nacistickým Německem nebo branná cvičení Sokolů. V krátkosti se zmíním o činnostech tělovýchovných organizací po Mnichovské dohodě. A v poslední části budu zkoumat stav, v jakém přežily jednotlivé spolky druhou světovou válku a jakým způsobem dokázala komunistická strana tělovýchovné organizace zničit.

Nejvíce literatury je na Českou obec sokolskou, protože byla ze všech organizací, kterými se budu zabývat, nejmasovější. Například na činnost Sokola v první republice použiji od profesora Marka Waice jeho knihy o činnosti Sokola, anebo Věnceslava Havlíčka, který popisuje ve svých knihách strukturu Sokola.

U křesťanské organizace Orel se nejdříve zastavím u textu encykliky *Rerum novarum* papeže Lva XIII., která stála u zrodu tohoto spolku. Autorem, který nejvíce psal o tomto spolku, byl Pavel Marek, a proto budu čerpat nejčastěji z jeho knih. Především citace z jeho knihy o Janu Šrámkovi, důležitém budovateli spolku, se budou často vyskytovat v mé práci. A nesmím také zapomenout na knihu *Dějiny tělesné výchovy* od autorů Kössla, Štumbauera a Waice.

U dělnických tělovýchovných jednot je problém, že zdrojů, které by primárně odkazovaly na jejich aktivitu, je málo, nebo jsou staršího data, ale i přes tento nedostatek v 70. letech minulého století vznikla kniha Viléma Muchy *K dějinám dělnického tělovýchovného hnutí*. Se vznikem tohoto spolku je spjata jméno Františka Hummelhanse, který byl sociálně demokratickým politikem a který byl v čele organizace mnoho let, a tak budu také čerpat z knížky *Politické strany z let 1861–1938*.

V problematice turnerů budu nejčastěji čerpat od profesora Marka Waice, který napsal několik knih o sudetoněmeckých tělovýchovných organizacích. Také u tohoto spolku uvedu sbírku článků v knížce Michala Buriana. A abych dal prostor německým autorům, tak použiji knížku od Volkera Zimmermanna o sudetských Němcích, která se věnuje chování Němců během první republiky. Větší část zaměřím na období během Mnichovské dohody a podívám se na to, jestli měli všichni turneři nepřátelský vztah k Československu.

Mnohé sokolovny a orlovny jsou staré přes sto let, a tak se o jejich historii můžeme dočíst například na různých webových stránkách, které se věnují památkám v regionu a které jsou nějakým způsobem spjaté s místní politikou.

Kromě knih a internetových zdrojů budu také pracovat s archivními fondy. Nejvíce jich použiji z archivu odboru Tělesné a sportovní kultury v Národním muzeu v Praze, dále budu využívat také dokumenty z Národního archivu na Chodovci v Praze a Městského archivu v Plzni.

2. Česká společnost a spolková činnost před první světovou válkou

2.1. Česká společnost před první světovou válkou

První zárodky organizovaných tělovýchovných organizací se objevily v druhé polovině 19. století. To, že se něco podobného nevytvořilo dříve, bylo ovlivněno mnoha faktory, které hrály důležitou roli ve formování občanské společnosti na českém území. Jako jedno z nejdůležitějších omezení je bráno německé pojetí národa jako kulturní nepolitické entity. Spolu s německy mluvícími obyvateli v Rakousku vytvářelo podmínky¹ pro národnostní diverzifikaci Habsburské monarchie (Müller 2004: 236).

Další věc, která omezovala českou společnost v její emancipaci, byla konzervativní politika Rakouska v první polovině 19. století. Tahle politika mimo jiné brzdila rozvoj podnikání a zpomalovala nástup liberálního měšťanstva. To vedlo k tomu, že obyvatelé měst měli málo majetku, se kterým by mohli obchodovat (Müller 2004: 237). Ale všechno nebylo vina rakouského státu. Sama „vlastenecká inteligence“ se odmítla ztotožnit se státem, provozovala politiku pasivního odporu a díky tomu i proti samotné společnosti v českých zemích. I to mělo nemalý vliv na formování občanské společnosti a politické kultury v české společnosti. Můžeme však tvrdit, že ze strany státu ochota vytvořit podmínky pro rozvoj občanských principů byla, nicméně ze strany občanů ne (Müller 2004: 238–240). Takže nemůžeme očekávat, že z české strany přijde volání po jednotě. To přišla z německého státotvorného národního hnutí (Müller 2004: 240).

¹ Národní diverzifikace v Habsburské monarchii byla zapříčiněna hlavně tím, že se česká společnost jazykově neztotožnila se státem a jeho institucemi a také zemědělským charakterem české země (Müller 2004: 236–237)

V procesu, kdy si česká společnost uvědomovala sebe sama, docházelo k utváření dvou vzájemně odlišných společností, kde společenské, kulturní, politické či hospodářské vazby přestávaly být samozřejmostí (Müller 2002: 103). Po roce 1848 se tento proces dostal do masového měřítka, ale v různých částech země se projevoval různě. Nejdříve to přišlo do Čech a potom na začátku šedesátých let 19. století na Moravu a do české části Slezska na konci šedesátých let (Müller 2002: 103).

Ale česká společnost se lišila od ostatních společností na západ od hranic Rakouska-Uherska. V západní Evropě byla společnost stavěna na liberálním principu, naopak v českých zemích byla stavěna na národním principu, kde cokoliv cizího bylo odmítáno, byl nedostatek smyslu pro názorový pluralismus a bylo raženo heslo „svůj k svému“² (Müller 2004: 241–242). Tento nacionalismus vedl potom v první republice k tomu, že veškerá občanská společnost se nekriticky koukala na stát a byla na něm takřka závislá (Müller 2004: 243).

Tato nenávisť proti cizincům (hlavně proti Němcům) se dostala tak daleko, že se v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století v Praze vyvíjel jinak český a německý systém základního a středoškolského vzdělání, ale Češi mohli navštěvovat německé školy (Cohen 2000: 57). Na konci 19. století se tento nacionalismus ještě zvětšil, protože se mezi Čechy a Němci rozhořel boj o pracovní místa, ekonomické výhody a politickou moc. V tento moment se obě strany snažily rozdmýchat etnický konflikt (Cohen 2000: 180).

² Heslo „svůj k svému“ razili v menším měřítku také němečtí političtí vůdci, ale tento nacionalismus provolávali hlavně čeští vlastenci (Müller 2002: 154). Volali po bojkotování zboží jinojazyčných obchodníků, kritizovali německé podnikatele, kteří stavěli továrny v místech, kde převládala česká většina, protože „kolonizují“ český národ (Müller 2002: 154–155).

Také živnostníci nebo novináři přilévají olej do ohně, když volali po tom správném češství. Mnozí si museli dávat pozor, aby je někdo neobvinil z nedostatečného vlastenectví, jinak by byli nazýváni „Českými Němci“. A nevztahovalo se to jenom na Němce, ale také na Židy, protože mezi nimi se pohybovalo na českém území mnoho obchodníků. Takže se dá říct, že český nacionalismus měl také antisemitský charakter (Müller 2002: 157–159).

2.2. První spolky

Po roce 1848 začalo vznikat spousta spolků, ale ještě před tímto rokem bylo založeno několik institucí, které se staly základem pozdější veřejné aktivity veřejné společnosti. Ale nesmíme zapomenout, že tyto první instituce vznikly z iniciativy české zemské šlechty. Roku 1818 bylo založeno Vlastenecké muzeum v Čechách, které vydávalo Pražské noviny a České včely, jejichž redakci vedl František Palacký od roku 1846 nebo významnou institucí se stala, v roce 1833 založená, Jednota k povzbuzení průmyslu v Čechách, kterou ve čtyřicátých letech 19. století ovládli čeští vlastenci (Müller 2002: 113–116). Musí se také podotknout, že Rakousko před rokem 1848 bylo otevřené k zakládání soukromých spolků, hlavně v oblastech průmyslu, zemědělství, vědy, umění, osvěty a charity (Müller 2002: 114).

Typickým znakem osvícenství byly také tajné společnosti. Byli to hlavně svobodní zednáři, rosenkruciáni nebo ilumináti. Jejich činnost spočívala v tom, že chtěli konat dobro v obecném zájmu lidstva. Pokud mezi ně člověk patřil, tak musel splnit složité ceremoniály a rituály. A díky velkému počtu tajných společenství se rozhodl stát zakročít, a tak v roce 1843 byl vydán spolkový zákon, dle kterého musel každý spolek, který chtěl být založen, žádat o souhlas státní úřady. Prosazení skutečného liberálního spolkového zákona přišlo až v roce 1867³. Tento zákon platil až do roku 1951 (Müller 2002: 114–115).

³ Zákon o právu spolčovacím vznikl 15. listopadu 1867. Je v něm uvedeno, že spolky musí mít napsáno ve stanovách, co všechno dělají a jaká práva a povinnosti budou mít členové. Pokud zemský úřad shledá, že sdružení je nebezpečné státu, může ho zakázat (Dusil - Kliment 1935: 27–51). Dále musí spolek úřadům oznámit, jací členové figurují ve spolku, kde bydlí a kdo bude jednat jménem spolku. Také veškeré dopisy, které vedení spolku poslalo svým členům, musí být zaslány ve třech kopiích na úřad, nebo bude pokuta v hodnotě deseti zlatých. Navíc se musí každé veřejné jednání oznámit úřadům 24 hodin předem. Celkem je v zákoně podobných předpisů 112 (Dusil - Kliment 1935: 69–112). Kromě tohoto zákona byl přijat ve stejný den Zákon o právu shromažďovacím (Dusil - Kliment 1935: 1).

V roce 1848 je založen první politický spolek. Jmenuje se Slovanská lípa. Po roce fungování má již několik tisíc členů v 72 pobočkách na českém území. K dalšímu rozvoji nedošlo, protože přišel k moci neoabsolutismus, díky kterému nastupuje cenzura, a v důsledku toho klesla nejen politická, ale také společenská aktivita občanů (Müller 2002: 122). Tento stav trval devět let a po něm přišel rozkvět českého spolkového života. Téměř každé větší město mělo společenské a zábavní spolky na dvou úrovních. Městské elity měly Měšťanskou besedu a „obyčejní“ lidé měli Občanské nebo Občansko-řemeslné besedy (Müller 2002: 123).

Když se podíváme na sportovní spolky, tak první sportovní organizace vznikla v roce 1860 na Střeleckém ostrově v Praze a byl to Veslařský kroužek anglických obchodníků. V roce 1868 vznikl zase první sportovní klub na českém území. Byl to česko-německý Prager Eisklub Verein. A od roku 1875 začaly v masovém měřítku vznikat bruslařské kluby (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 112–113).

Kromě besed se k setkávání v českých zemích používaly hostince, kde se konaly nejrůznější schůze mnoha spolků a stolních společností. Anebo se také chodilo do kaváren, kde si každý mohl přečíst zahraniční tiskoviny (Čornej 2003: 135).

Stále důležitějším prostředkem k oslovení občanské společnosti byl tisk. Ačkoliv ze začátku bylo více německy psaných novin, tak třeba nejčtenější česky psaný deník Národní politika měl v roce 1895 už 17 tisíc výtisků. A v témže roce bylo úředně schválených česky psaných novin 395 (politická periodika, nepolitická periodika a odborné časopisy) (Müller 2002: 127–128).

Ale ani německá občanská společnost nezůstávala pozadu. Sami Němci liberálové očekávali, že spolky nahradí starý český zemský řád novými společenskými a politickými strukturami. Ze začátku existovaly smíšené spolky, které nebyly tvořeny jenom Čechy nebo Němci, ale postupně se začaly vytvářet spolky, ve kterých byli jenom Němci (Cohen 2000: 52–56).

Německé spolky byly těsně provázané. A takovým neformálním vedoucím spolkem bylo Kasino, což byl společenský klub. Kasino poskytovalo všem ostatním německým spolkům prostory pro své schůze, také vedení a finance na svůj provoz. Na konci sedmdesátých let 19. století ovládali tento klub bohatí průmyslníci. Pokud se člověk chtěl stát členem, tak musel být německé národnosti a také musel zaplatit dvanáct zlatých jako členský příspěvek. Za několik let měl tento klub již 1200 německých členů (Cohen 2000: 58–59).

Po vzniku spolčovacího zákona v roce 1867, který povoloval politické spolky, se rozhodli Němci v Praze založit Konstituční spolek, který ovšem přitahoval méně lidí jak Kasino. V čele tohoto nového spolku stál Franz Schmeykal, který byl také členem nejvyššího vedení Kasina (Cohen 2000: 60–61).

Těžkou ránu německému spolkovému životu zasadila finanční krize z roku 1873. Ta donutila mnoho organizací omezit svoji činnost a v důsledku krize ztratit několik stovek členů. Například v Praze Německý spolek obchodníků měl v roce 1872 432 členů a už v roce 1877 jenom 72 (Cohen 2000: 61–62).

2.3. Základy tělovýchovných organizací

Jakýkoliv tělocvik byl až do druhé poloviny 19. století výsadou těch majetnějších měšťanů a také šlechty. Navíc rakouská vláda si s katolickou církví nepřála vidět tělocvik, protože v jejich očích byl považován za bezbožný a kazil mravnost. A o veřejném provádění nějakých cviků nemohla být ani řeč (Novotný 1990: 1).

První náznak změny přišel v roce 1839, kdy lékař Johann Hirsch založil v Praze první ortopedický ústav, kde se cvičilo podle léčebné gymnastické metody J. H. Linga. Avšak teprve v roce 1843 se soustavně věnoval tělocviku Rudolf Stephany, který byl zakladatelem tělovýchovného způsobu výuky dle německého vzoru

(Waic 1998: 107). Ten zřídil v Ledeburském paláci na Malé Straně soukromý tělocvičný ústav, který se těšil takové oblibě, že do něj chodil například František Palacký. Ještě téhož roku byl Stephany jmenován zemským učitelem tělocviku s platem 400 zlatých a měl bezplatně vyučovat budoucí učitele tělocviku (Novotný 1990: 1).

První pokus organizovat v českých zemích tělocvik, který by měl podobu spolku, se připisuje pražským studentům, kteří založili pod vedením Adolfa Hájka v roce 1847 Akademický tělocvičný spolek. Vybrali si však špatnou dobu, protože než se stihli rozvinout a dostat se do většího veřejného povědomí, tak se v tehdejší Rakousku rozpoutala revoluční léta 1848 a díky tomu zanikli (Novotný 1990: 1).

Po skončení bachovského režimu se muselo začít při vytváření tělovýchovných organizací takřka od nuly (Waic 2004: 215). Nicméně neoficiálně existovaly v Praze tělocvičné instituty, které podporovaly odkaz „otce turnerství“ F. L. Jahna. Původně v nich byli zastoupeni Češi a Němci, ale později se změnil na národní. Postupně se vytvářely turnerské jednoty⁴ a několikrát byla snaha vytvořit samostatnou zastřešující organizaci na území Československa, ale pokaždé to dopadlo neúspěchem. Nakonec vznikla celoněmecká turnerská tělocvičná organizace Německé turnerstvo, které přijalo na svém zasedání 21. srpna 1868 turnery z československých Sudet jako jeden z patnácti krajů pod značení „XV. Turnkreis Deutschösterreich“ (Šinkovský 2008: 9–13).

Od 80. let se začal stále častěji objevovat antisemitismus v řadách hlavně rakouských členů, který začali volat po „čistotě“ žup a vyvrcholilo to v roce 1901, kdy byl schválen árijský paragraf. Ten znamenal, že když by se chtěli přidat k turnerům lidé židovského původu, tak nebudou přijati. Proti paragrafu byli hlavně příslušníci jednot, které se nacházely v Čechách a na Moravě. Toto ustanovení neplatilo pro stávající členy jednot (Šinkovský 2008: 23–25).

⁴ Na celém území Sudet bylo v roce 1885 229 jednot s 28 305 členy, v roce 1902 již bylo 53 162 členů (Šinkovský 2008: 13-26)

Jako odpověď na tuto nově vzniklou německou tělovýchovnou organizaci byla založena 16. února 1862 také česká organizace Tělocvičné jednoty pražské, která v roce 1864 dostala název Sokol. Název Sokol ze začátku nepoužíval, aby nenutil rakouské úřady k zákroku proti tělovýchovné organizaci, protože název Sokol byl převzat z názvu černoohorských revolucionářů (Waic 2004: 216, Česká obec sokolská 2015). Prvním starostou Sokola se stal Jindřich Fügner. Byl jediným kandidátem, protože druhý kandidát, kníže Thurn-Taxis, si na poslední chvíli svou kandidaturu rozmyslel. Jeho náměstkem se stal Miroslav Tyrš (Havlíček 1948a: 20–21).

Základní program a organizační zřízení vytvořil Sokolu Tyrš. On sám věřil, že jenom svoboda a demokracie může zabezpečit kázeň. Také sestavil odborné české názvosloví pro všechny druhy tělocviku. Do sokolského kroje zavedl červenou košili, protože se zhlédl v červených košilích Garibaldiho a jeho bojovníků. Mezi členy patřili také pozdější prezidenti Tomáš G. Masaryk a Edvard Beneš (Havlíček 1948a: 9–17).

Svá cvičení začali v tělocvičně Jana Malypetra v Panské ulici, avšak zanedlouho celému Sokolu byla malá, protože bylo příliš mnoho zájemců o tělocvik⁵. Problém byl, že si spolek nemohl dovolit jinou a větší tělocvičnu, a tak Fügner z vlastních prostředků pronajímal za 1800 zlatých ročně sál U Apolla v Ječné ulici. Zároveň půjčil spolku 1000 zlatých (Havlíček 1948a: 22–24).

V sedmdesátých letech 19. století přišla hospodářská a politická krize, která otupila snahu Sokola se rozvíjet, nicméně v roce 1882 se Tyrš rozhodl, že uspořádá první sokolský slet. Zúčastnilo se ho na 1600 členů v kroji ze 76 jednot s 56 prapory. (Havlíček 1948b: 49). Vláda Habsburské monarchie se bála, že vliv této tělovýchovné organizace bude stále narůstat, tak mařila všechny pokusy o založení zastřešující organizace. Až v roce 1889 byla povolena ústřední

⁵ Rostoucí počet členů dokazují tato čísla: v roce 1892 měla organizace 174 jednot 18 812 členů a v roce 1913 už měla 1 182 jednot a 128 097 členů (Waic 2004: 221).

organizace pro Čechy, která dostala jméno Česká obec sokolská (dále ČOS), jejíž starostou se stal Jan Podlipný. Až v roce 1904 bylo rozhodnuto, že se můžou všechny jednoty z Moravy, Slezska a také Dolních Rakous spojit v jeden celek, kterému zůstal název ČOS (Havlíček 1948b: 49–51). Poprvé se jednotný Sokol sešel 13. listopadu 1904 (Waic 2013: 65).

Několik let před 1. světovou válkou se snažily různé politické strany ovlivňovat dění v sokolských jednotách⁶. Došlo to tak daleko, že vedení ČOS vydalo prohlášení, ve kterém nabádalo členstvo k nadstranickosti. Nicméně Sokol se svou pověstí vlasteneckého spolku s rostoucí členskou základnou byl nejen pro národně orientované politické strany lákavým partnerem (Waic 2013: 79–81). Také ostatní tělovýchovné organizace⁷ se snažily o spolupráci na různých úrovních (Waic 2013: 82).

6. května 1909 vydalo ministerstvo zeměbrany o podpoře dobrovolné střelby. Toho využilo vedení ČOS k obnovení branných disciplín. O tři roky později poslali žádost o zapůjčení střelnice v Kobylisích a několik střelnic a střeliva na Velitelství zeměbrany v Praze. To jim odpovědělo, že můžou bezplatně využívat střelnici, dostanou dvě pušky a 8 000 nábojů si musí zaplatit (Waic 2013: 87–88).

V 70. letech 19. století se začaly prudce rozvíjet dělnické spolky a také Sociálně demokratická strana Československa, která byla s dělnictvem úzce propojena. Nicméně většina dělníků byla členy v Sokole. Určitým mezníkem pro vznik dělnické tělovýchovné jednoty bylo prohlášení sociálně demokratických

⁶ Například Sokol v Plzni založil v roce 1901 „kroužek“ Fügner, který měl sloužit k postavení památníku pro zakladatele Sokola Jindřicha Fügnera. V letních měsících roku 1904 se poslanci za Národní socialisty rozhodli, že spolek ovládnou tak, že se do něj přihlásí většina členů strany. Celý tento pokus skončil tak, že původní členové Fügnera rozpustili spolek (Douša 1974: 1).

⁷ Těsnější spolupráci s ostatními tělovýchovnými organizacemi vedení Sokola odmítlo. Dělnickým tělocvičným jednotám bylo vytýkáno, že jsou úzce spjaty s jednou politickou stranou. U Orla byly překážkou útoky na Sokola v katolickém tisku. A spolupráce s německými turnery nepřicházela v úvahu pro nacionální orientaci Sokola (Waic 2013: 82–87).

poslanců v Říšském sněmu v Rakousku, kde prohlásili, že odmítají politiku českých buržoazních stran (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 111).

Tento projev vyvolal odpor v české společnosti a také v ČOS, což vyvolalo nevoli u členů, kteří byli také v Československé sociálně demokratické straně, a tak ze Sokola odešli a založili si vlastní organizaci. 22. srpna 1897 se 150 zájemců sešlo v Typografické besedě v pražských Smečkách a založili tam první mateřskou dělnickou tělocvičnou jednotu (dále DTJ). Další dělnické jednoty vznikaly podle stejného vzoru (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 111).

DTJ se začal rychle rozrůstat⁸. Nakonec v roce 1903 byla založena zastřešující organizace Svaz dělnických tělocvičných jednot. Na tomto ustavujícím sjezdu byl zvolen první starosta. Byl jím František Hummelhans. Kromě toho se pořádalo první společné veřejné cvičení. Cvičilo se podle Tyršovy tělocvičné soustavy, ale sport jako takový byl odmítnut. Na druhou stranu hry, pořadová a prostná cvičení v přírodě byla doporučována (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 111).

V druhé polovině 19. století se v celé společnosti (nevyhnulo se to ani českým zemím) rozmáhal ateismus, který byl úzce spjat s levicově zaměřenými dělnickými spolky. Podle katolické církve to vedlo ke špatnému sociálnímu a politickému vývoji, který by mohl ohrožovat samotnou církev. A tak v roce 1891 byla vydána papežem Lvem XIII. encyklika Rerum novarum⁹ (O věcech nových), která měla podtitul O dělnické otázce, kde se nejvyšší představitel

⁸ Za 6 let od svého vzniku měla DTJ 31 jednot se 747 aktivními cvičenci a 1 076 přispěvateli. V roce 1908 bylo v českých zemích už 302 jednot (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 111).

⁹ V encyklice Rerum novarum, kterou vydal Lev XIII. 15. května 1891, je hned na začátku celého textu zmíněno, že socialismus je špatný, protože vyvolává nenávisť chudých vůči bohatým, kritizuje socialistické myšlení, že soukromý majetek by se měl zrušit a místo něj by mělo být kolektivní vlastnictví, které budou spravovat ti, kdo stojí v čele obcí či států. Sám papež píše, že „protože právo mít soukromý majetek je člověku dáno od přirozenosti.“ Papež v mnoha bodech encykliky vybízí obyvatelstvo, aby se sdružovalo a pomáhalo si navzájem. Například „je člověk veden, aby se sdružoval s jinými ve stát; veden stejným sklonem cítí potřebu, aby vstoupil se spoluobčany do jiných spolků, sice jen malých a nedokonalých, ale přece jen spolků.“ (Martínková 1996: 27–56).

římskokatolické církve poprvé vyslovil k sociálně ekonomickým problémům té doby (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 112).

Již vzniklé tělovýchovné organizace Sokol a DTJ se k otázkám náboženství stavěly odmítavě. Vedení Sokola tvrdilo, že víra má být soukromou věcí každého člověka, nemá být součástí spolku. A DTJ se na celou věc víry dívalo nepřátelsky. A proto díky vydané encyklice a názorům jednotlivých tělovýchovných spolků na víru si věřící začali zakládat vlastní spolky. A tak byl již v roce 1896 v Praze založen jednotou katolických tovaryšů tělocvičný odbor, který ovšem fungoval jenom dva roky a potom zanikl. I přes tento neúspěch začaly vznikat další sdružení pod různými křesťansko-sociálními vzdělávacími spolky. Hlavním místem vzniku byla Morava (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 112).

Pro další vývoj v organizovanosti křesťanských tělovýchovných organizací byl sjezd křesťansko-sociální strany na Velehradě v roce 1904. Zde se přijaly směrnice, které umožňovaly zakládat tělovýchovné odbory při katolických organizacích. Věřící a církevní hodnostáři měli podporovat nově vzniklé odbory (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 112).

Podnět k pevné organizační struktuře s vedením byl dán na sjezdu v Kroměříži 5. července 1908 (Kössl – Štumbauer - Waic 2006: 112). Zde byl dán návrh, aby se celé hnutí jmenovalo Orel po vzoru slovinské organizace, která fungovala od roku 1906. Návrh byl přijat a vyhlášen na manifestačním křesťansko-sociálním sjezdu v Olomouci o svatodušních svátcích 31. května 1909. Zároveň městem, kde bude sídlit celá organizace, bude Brno. Zároveň se rozhodlo, že všichni členové budou nosit stejnokroj – černé šaty a boty, bledě modrou košili, kožený pás s monogramem Orla a čapku s modrou vložkou a šikmým pérem na straně. V samotném roce vzniku Orla bylo založeno po celé Moravě 34 spolků a byl uspořádán v tomtéž roku první zemský slet ve Vyškově (Orel 2012a). Tento sjezd byl také spojen s veřejným cvičením, kde vystoupili cvičenci z 6 tělovýchovných moravských odborů (Orel 2012a).

3. Tělovýchovné organizace během první světové války

Během první světové války se ČOS nesnažila vystupovat proti rakousko-uherské vládě, protože si byla vědoma, že by byla zakázána. Vedení Sokola mělo dobré vztahy s Ruskem nebo Srbskem, francouzskými gymnasty, anebo také s Tomášem Garigueem Masarykem, kteří byli v očích vlády Rakouska-Uherska nepřátelé země. Proto se tělovýchovná organizace rozhodla, aby předešla možnému zákazu, že nabídne své tělocvičny jako lazarety a zaměřila se na charitativní činnosti. Například dcera zakladatele ČOS Miroslava Tyrše, Renáta Tyršová, vytvořila národní pomocné sdružení „České srdce“. To se věnovalo hlavně lidem, kteří měli nedostatek potravin a žebřali na ulicích o trochu jídla. Členy výboru byli kromě Renáty Tyršové také starosta Sokola Josef Scheiner, Anna Podlipná nebo také Jaroslav Kvapil (Waldauf 2007: 39). Ale ani tato opatření nezabránilo zákazu, který přišel 24. listopadu 1915, zároveň její starosta Josef Scheiner byl zatčen policií a mnoho členů Sokola bylo odvedeno na frontu. Nicméně jednotlivé jednoty a župy fungovaly i nadále, protože to byly spolky s vlastními stanovami, takže se na ně výnos nevztahoval (Waic 2004: 225; Waic 2016: 8–9).

Členové Sokola v různých částech Evropy na začátku první světové války našli prostor, ve kterém mohli působit. Pařížský Sokol vytvořil dobrovolnickou jednotku, kterou nazval Nazdar. V Rusku byli používáni členové ruského Sokola jako výzvědná služba. V Anglii a v USA byly ve velkém vytvářeny dobrovolnické sbory, které chtěly bojovat proti Rakousku a Německu. Tuto aktivitu ocenil Tomáš Garigue Masaryk, který řekl: „Vedle tradic husitských a tábořských byla to idea sokolská, která nás vedla, a disciplína i řád sokolský, který jednotlivci znali, jimž se podrobovali a které se jim staly druhou přirozeností.“ (Havlíček 1948b: 56).

4. Tělovýchovné organizace za první republiky

4.1. Občanská společnost za první republiky

Po první světové válce se muselo Československo potýkat s celou řadou problémů. Jedním z nich byla existence menšin na celém jeho území. Mezi prvními, kteří se ozvali, byli Němci. Bylo jich kolem tří milionů, chtěli odtrhnout „své“ Sudety a přidat se k Německu. Češi, kteří považovali Němce za nejhorší nepřátele, vnímali německou menšinu, která měla většinu v Sudetech, jako ohrožení, se kterým se musí vypořádat. Obě strany naprosto odlišně vnímaly zastoupení obou národů v parlamentu. Němci chtěli větší zastoupení, Češi naopak nechtěli po hrozbě odtrhnutí Sudet naprosto žádné (Müller 2002: 175–180).

První republika zdělila z dob Rakouska-Uherska na 50 000 nejrůznějších spolků. Tyto spolky neměly mít opoziční funkci vůči státu, ale snažily se nahradit stát v těch oblastech, na které on sám nestačil. Jak jsem zmínil výše, řevnivost mezi Čechy a Němci byla taková, že existovaly především národnostní spolky, smíšených spolků bylo jenom málo. Postupem času se jednotlivé spolky začaly měnit z národnostního základu na základ zájmový. Co se však nezměnilo, byly strany, které byly stále se členy jedné národnosti (Müller 2002: 180–186).

Před první světovou válkou se všechny spolky staraly samy o sebe, nesnažily se navázat spolupráci se státem a spíše ho kontrovaly, zda nedělá nějakou chybu. Za první republiky se to změnilo. Každý spolek byl nějakým způsobem navázán na určitou politickou stranu, přes kterou uplatňoval svůj vliv. Mnohé spolky a tělovýchovné organizace fungovaly jako prodloužená ruka politických stran. Tento systém občanské společnosti měl za následek to, že společnosti chyběla

schopnost objektivně posuzovat kroky vládních nařízení a stát spolky „kolonizoval“ (Müller 2002: 186–189).

4.2. Československá obec sokolská

Po 1. světové válce Rakousko-Uhersko skončilo a nastoupil nový stát – Československo. Do země, která nebyla nezávislá a nebyla nikým omezována, vstupovali členové Sokola, kteří byli za války v zahraničí, s pověstí neohrožených bojovníků, kteří svou odvahu prokázali v bojích na všech frontách takzvané „Velké války“. V očích občanů Československa patřili mezi ty, kteří se zasloužili o vznik nového státu (Waic 2004: 225). Ale jejich role při budování státu nebyla ještě u konce. Státu chyběl jeden z hlavních garantů státní moci, tím byla armáda. Mnohé legie se teprve vracely z dalekých bojišť a složky četnictva a policie se netěšily všeobecné důvěře, protože byly věrné předchozímu režimu (Waic 2004: 225).

A tak členové Sokola zaujali na dočasnou dobu, díky zkušenostem z války, funkci armády. Byly založeny Národní stráže, jejichž velitelem byl starosta ČOS Jindra Vaníček. Národní stráž fungovala od vzniku Československa, tedy od 28. října 1918 až do 9. prosince 1919, kdy byla vystřídána normální armádou a četnictvem. Jejich hlavním úkolem bylo střežit sklady potravin, zboží a surovin, zbrojnice, nádraží, průmyslové objekty a jiná, pro republiku důležitá, místa. Také se podílely na odzbrojování jednotek bývalého Rakouska-Uherska, které se nacházely na československém území (Waic 2004: 225). Nebylo náhodou, že první oddíly nové československé armády přísahaly na sokolský prapor. Dále byly z podnětu této tělovýchovné organizace zakládány různé dobrovolnické prapory (v nich neměli zastoupení pouze členové Sokola, byli zde také členové

DTJ a Orla), které byly vyslány do pohraničí, aby bojovaly s Poláky o Těšínsko a s Maďary o jižní část Slovenska¹⁰ (Havlíček 1948b: 57).

Počet členů ČOS rostl i na Slovensku a v Podkarpatské Rusi díky Národním strážím, protože se v nich nacházelo mnoho členů Sokola. Za bývalého režimu se vedení ČOS pokoušelo založit svoji organizaci v těchto oblastech Rakouska-Uherska, ale nikdy se to nepovedlo. První sokolská jednota byla založena ve Skalici 10. listopadu 1918, o několik měsíců později byla založena Masarykova župa, jejímž prvním starostou se stal Vavro Šrobár¹¹. V roce 1920 se na svém sjezdu Česká obec sokolská přejmenovala na Československou obec sokolskou (Havlíček 1948b: 57–58).

Díky zkonsolidované armádě a četnictvu se v řadách Sokola ztrácela chuť pouštět se do branných cvičení, takže se od nich v prvních letech republiky postupně upouštělo. Nicméně vláda první republiky si byla vědoma zásluh Sokolů při stabilizaci poměrů po první světové válce, a tak byla opět povolána tato tělovýchovná organizace k obraně vlasti. Tentokrát nebyl nepřítel vnější, ale vnitřní. Vláda se totiž obávala sílícího vlivu komunistické strany, a tak byla požádána ČOS, aby pomohla v prosinci 1920, kdy komunisté se pokusili o generální stávkou (Waic 2004: 226).

Když nebezpečí komunistického převratu ustalo, vláda už nepotřebovala povolávat do zbraně sokolské jednotky. Samo vedení ČOS ve dvacátých letech

¹⁰ Nicméně všechny župy ČOS nebyly rády, když byli členové posíláni do pohraničí na výcvik. Například Moravsko-slezská župa sokolská měla požadavek na vedení ČOS, že když pošlou nevycvičené bratry, tak „aby stejný počet již vycvičených nám sem byl poslán.“ (Moravsko-slezská župa sokolská 1919: 1)

¹¹ Vavro Šrobár (1867-1950) se narodil v rodině rolníka, byl vyloučen ze všech škol v Uhersku díky šíření panslavistických názorů. Nakonec školu dodělal v roce 1888 v Přerově. Od druhé poloviny 90. let se začal politicky sbližovat s Tomášem G. Masarykem. Po vzniku Československa zastával mnoho funkcí. Byl politicky pověřen pro správu Slovenska, ministrem zdravotnictví, ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, ministrem pro sjednocení zákonů a organizace správy, také byl členem Republikánské strany. Během 2. světové války byl proti fašismu a po válce zaujal místo ministra financí. Nakonec vytvořil Stranu slobody, která pomáhala komunistům převzít na Slovensku moc. Za odměnu se stal ministrem pro sjednocení zákonů (Kolář 1998: 254–256).

20. století rozpustilo své ozbrojené dobrovolníky. Nicméně vedení jednotlivých politických stran ČOS jasně naznačilo, že s nimi v politice nepočítají. To jim nevadilo, protože na legislativní proces v parlamentu měly vliv prostřednictvím svých členů v politických stranách a na vyšších místech na státních úřadech (Waic 2004: 226). Navíc měly velkého zastánce v Tomáši G. Masarykovi a také u Edvarda Beneše. Sokolové neměli žádnou vedoucí ideologii¹², působili jako zájmová skupina, která chtěla prosadit své zájmy a také kritizovali korupci (Waic 2004: 226).

Díky dobrým kontaktům na ministerstvech získával ČOS v meziválečném Československu štědré materiální i finanční dotace od státu. Zasluhou této finanční podpory měla organizace v roce 1937 z celkového počtu 3 337 jednot 1 177 vlastní tělocvičnu a 1 817 jednot cvičilo na vlastním cvičišti. Prezident Masaryk se jako velký podporovatel Sokola zúčastnil slavnostního otevření nového reprezentativního sídla ČOS – Tyršova domu (Waic 2004: 228). Stavba stála 25 milionů československých korun (Havlíček 1948b: 59).

Na rozdíl od „stranických“ organizací Orel a DJT nebyla ČOS závislá jenom na jedné stranické podpoře. O podporu státu jednaly sokolské jednoty samostatně, protože byly samostatnými právními subjekty. Jako protislužbu mohl Sokol nabídnout například služby svého starosty Stanislava Bukovského, jelikož byl šéflékařem Léčebného fondu veřejných zaměstnanců, který rozhodoval o vyplácení finanční podpory státním zaměstnancům (Waic 2016: 47–48).

Při velkém množství tělocvičen¹³, které sokolské jednoty měly, můžeme říct, že tato tělovýchovná organizace těžila ze zabezpečení státu po první světové válce. A nejenom v počtu tělocvičen, ale také v počtu provozovaných kin. V dubnu

¹² Na svém 7. sjezdu v roce 1924 potvrdili věrnost demokracii a slíbili, že ji budou bránit před pokusy zleva i zprava. Odmítli komunismus, později i fašismus, když se objevil na československé politické scéně, a také politický katolicismus (Waic 2004: 226).

¹³ V roce 1913 bylo jednot 1 277 a vlastní tělocvičnu mělo 142. V roce 1927 bylo jednot 3 134 a vlastní tělocvičnu mělo 727 a v roce 1937 bylo jednot 3 337 a vlastní tělocvičnu mělo 1 177 (Waic 2016: 49).

1932 bylo 44,3 % koncesí na provozování kina v rukou Sokolů (Waic 2016: 49). Ale samotná ČOS se nezabývala jenom cvičeními v sokolovnách. V rámci Sokola existoval vzdělávací odbor, který pro občany Československa pořádal různá představení loutkového divadla, psal texty k písním a pořádal koncerty nebo vytvářel film. Aby se cvičitelé zlepšovali, byly pro ně pořádány odborné kurzy. Na nich třikrát přednášel dokonce sám Edvard Beneš, když ještě nebyl prezidentem (Havlíček 1948b: 59).

Tělovýchovná organizace Sokol se také snažila o osvětovou činnost, například pořádala „zájezdy“. Několik desítek nebo stovek členů se sebralo a šlo šířit myšlenky sokolství do oblastí, kam se Sokol v rámci Československé republiky ještě nedostal, ale také do zahraničí. Spolek také pomáhal posílit slabší župy nebo pořádal krajské slety v místech, kde byla výrazná německá menšina (Havlíček 1948b: 61).

V druhé polovině 20. let minulého století se ve vedení ČOS vytvořila idea, že by sokolský odkaz měli šířit politici, kteří jsou členové Sokola. Měli by pomocí zákonů uplatňovat sokolské zásady. Na schůzi vzdělávacího odboru ČOS v listopadu 1932 byl dokonce podán návrh, že by v parlamentu měl být zřízen klub, který by tvořili členové Sokola napříč všemi politickými stranami. Tento návrh neprošel, protože se členové Sokola vyskytovali v příliš mnoha politických stranách (Waic 2016: 41). ČOS si vedlo pečlivou evidenci svých členů-poslanců. Například v roce 1929 bylo v parlamentních lavicích 67 členů Sokola a v senátu 32¹⁴. V dalších volbách v roce 1935 zasedlo v parlamentu 70 a v senátu 36 členů Sokola (Waic 2016: 41).

Ve 30. letech se ještě pevněji přidala ČOS na stranu československých demokratických institucí¹⁵. To bylo jasně vidět u Masaryka. Ten přehodnotil svůj

¹⁴ V roce 1929 nalezneme v parlamentu mezi členy Sokola například předsedu vlády Františka Udržala, ministra zahraničí Edvarda Beneše nebo Juraje Slávika, což byl člen předsednictva ČOS (Waic 2016: 42).

¹⁵ Na 7. sjezdu ČOS z roku 1936 bylo vydáno usnesení, že „komunisté, lidovci, luďáci a fašisté nesmějí být členy sokolských jednot“ (Roubal 2016: 72–73).

negativní postoj vůči Sokolům a veřejně této tělovýchovné organizaci přiznával význam pro stát. Také pro druhého československého prezidenta Edvarda Beneše bylo sokolské nadstranictví přitažlivé, protože bez odměny pečovali o blaho lidu a státu. Kromě prezidentů také Karel Kramář vyzýval Sokolstvo, aby se neuzavíralo před světem ve svých sokolovnách, ale aby se členi stali „hybnou silou našeho nacionalismu“ (Roubal 2016: 72).

ČOS neevidovalo členy jenom při vytváření legislativy, mělo také „Soupis bratří, kteří mohou intervenovati u úřadů“. Tito lidé se nacházeli na různých místech veřejné správy – na ministerstvech, poštách, krajských úřadech, okresních úřadech, na policejních stanicích nebo také ve vysokých armádních kruzích. Například Ludvík Krejčí byl náčelník generálního štábu. Členové Sokola tedy nepatřili jenom do úzké profesní skupiny (Waic 2016: 42).

Sokol si uvědomoval, že v československém státě, i mimo něj, sílí fašismus, a tak přišel ve 30. letech s nabídkou pro ostatní tělovýchovné organizace (odmítal DTV). Spojit se proti společnému nepříteli, protože všechny spolky byly příznivci parlamentní demokracie a také vnímaly ohrožení republiky (Waic 2015: 15). Nějaké sblížení nepřicházelo do té doby v úvahu, protože Sokol odmítal politické katolictví Orla spojené s lidovou stranou a vztah Sokola s DTJ také nebyl vyloženě idylický (Waic 2015: 15).

Výsledkem spolupráce byl 6. října 1933 Výbor brannosti lidu, v jehož čele stál starosta ČOS Stanislav Bukovský, jeho zástupcem byl starosta DTJ František Hummelhans. Tento výbor měl za úkol morálně, fyzicky a vojensko-technicky podpořit obyvatelstvo Československa, kromě toho měl zorganizovat civilisty pro případnou obranu státu, pomáhat při evakuacích, bránit obchody a strategické objekty před rabováním a spousty dalších úkolů (Waic 2016: 51).

Kromě vytváření různých výborů, ve kterých byli zástupci tělovýchovných organizací, se sám Sokol připravoval na obranu státu brannou výchovou. Pořádal cvičení, která neměla daleko k vojenským manévřům. Primárně se tento výcvik

týkal členů, kteří se chystali na základní vojenskou službu. V polovině roku 1934 se na ČOS obrátilo Ministerstvo národní obrany s dotazem, zda by byli členové spolku ochotni a schopni převzít strážní službu na hranicích. Vedení Sokola zajímalo, zda by ministerstvo zlegalizovalo vlastnictví zbraní členům¹⁶, kteří je zapomněli vrátit do skladů po obraně Československa v roce 1919 (Waic 2016: 51–52).

Těsně před podepsáním Mnichovské dohody v roce 1938 se konal desátý Všesokolský slet¹⁷, který měl symbolizovat, že Sokol stojí za republikou a za prezidentem. Sletu se zúčastnilo kolem 333 000 cvičenců¹⁹. 30 000 z nich zacvičilo skladbu „Přísaha republiky“²⁰, která je považována za nejvýznamnější tělovýchovné hromadné cvičení v naší historii (Štumbauer 1990: 30; Novák 2006: 149).

I přes neúspěch se Zákonem o branném cvičení se Sokol nevzdával a snažil se svou aktivitou usilovat o sjednocení tělovýchovných a sportovních organizací. Zároveň se snažil najít způsob, jak pomoci uprchlíkům, kteří utíkali ze Sudet. Většina naplánovaných věcí se však neuskutečnila, jelikož přišla německá armáda a obsadila Československo (Waic 2015: 15–16).

¹⁶Pravděpodobně zbraně byly zlegalizovány, protože v roce 1935 ČOS vydala pokyny pro zájemce o strážní službu, kde se píše „c) Výzbroj tj. zbraň a střelivo přinesou s sebou (a to buď ze zásob spolku, nebo vlastní, případně od přátel vypůjčenou), v případě nedostatku těchto zbraní budou zapůjčeny vojenskou správou“ (Waic 2016: 52).

¹⁷Slet se konal od 17. června 1938, kdy měli „vlastní slet“ sokolské žactvo až do prvního týdne v červenci téhož roku, kdy cvičili dospělí. Hlavním smyslem celé této akce měla být ukázka jednoty všech obyvatelů Československa a také ukázat odhodlání bojovat za svou zemi proti vnějšímu, tak také vnitřnímu nepříteli. Podobně smýšlela i veřejnost, protože dle některých odhadů se zúčastnilo sletu na Strahově na 2 miliony lidí (Novák 2006: 149). Tohoto sletu se zúčastnil také prezident Edvard Beneš, který daroval zástupcům ČOS na Pražském hradě prapor, na kterém byl nápis: „Sokolskému bratru – Edvard Beneš“ (Novák 2006: 149; Waldauf 2007: 59).

¹⁸Celkem se dalo na přípravy desátého sletu necelých 6 milionů československých korun (Československá obec sokolská 1939: 3–4).

¹⁹Nejvíce cvičenců bylo o 6 let dříve, v roce 1932 se 9. všesokolského sletu zúčastnilo 369 343 členů. Ženy se mohly zúčastnit až pátého sletu v roce 1907 (Československá obec sokolská 1956: 1–2).

²⁰Na sletu byl mimo jiné přítomen spisovatel Karel Čapek, který se vyjádřil o této skladbě, že to nebylo „žádné masové cvičení mnoha cvičenců, ale sen vytvořený z mnoha duší“ (Roubal 2003: 6).

4.2.1 Československá obec sokolská na Slovensku

Počet členů ČOS rostl i na Slovensku a v Podkarpatské Rusi díky Národním strážím. Většina jejich členů patřila do sokolské obce, která měla za úkol šířit sokolské myšlenky v této oblasti. Za bývalého režimu se vedení spolku pokoušelo svoji organizaci rozšířit i v těchto oblastech Rakouska-Uherska, ale nikdy se to nepovedlo. Proto se přes tisícovku českých sokolů vydalo na Slovensko a snažilo se šířit osvětu sokolského způsobu chování. První sokolská jednota byla založena ve Skalici 10. listopadu 1918, o několik měsíců později byla založena Masarykova župa, jejímž prvním starostou se stal Vavro Šrobár. Navíc se už v polovině roku 1919 na slovenském území nacházelo na 71 jednot, které byly rozdělené do 6 žup. K tomu se na svém sjezdu v roce 1920 Česká obec sokolská přejmenovala na Československou obec sokolskou (Havlíček 1948b: 57–58; Waldauf 2007: 47).

Stav Sokola na Slovensku kopíroval události na českém území. Jeden z mála rozdílů byl ten, že zde působil Andrej Hlinka, který rozdmýchával národnostní sváry. Například v roce 1933 se konala oslava 1 100. výročí založení prvního křesťanského chrámu v republice a Hlinka využil těchto oslav k demonstraci proti Čechům. Zásluhou bezpečnostních složek a velkého počtu členů Sokola se podařilo udržet pořádek a nedošlo k větším násilnostem a škodám na životech (Waldauf 2007: 55).

Andrej Hlinka nebojoval jen proti Čechům, ale také proti Sokolu, který byl považován za symbol češství. Hlinka byl osočován z protikřesťanské nenávisti. Mnozí příznivci Andreje Hlinky, tzv. hlinkovci, považovali Sokol za nebezpečí, které musí každý slovenský katolík a národovec zahubit. ČOS chtěla zamezit těmto výhružkám, a tak uspořádala v letních měsících roku 1936 zájezd, který byl největší svého druhu na Slovensku. Zájezd se vydařil takovým způsobem, že

na několik měsíců přestaly útoky proti sokolstvu a sokolská filozofie byla na slovenském území posílena. Po nástupu vlády Josefa Tisy bylo rozhodnuto, že slovenský Sokol bude zrušen a jeho majetek přejde do rukou Hlinkovy gardy (Waldauf 2007: 57–60)

4.3. Československý Orel

Hned po první světové válce v roce 1919 na Slovensko zaútočily maďarské ozbrojené síly a snažily se ho připojit k Maďarsku. Jelikož Orel přísahal věrnost nově vzniklé republice, vypravil na Slovensko dvě jednotky dobrovolníků, které měla k dispozici armáda Československa. Jednotky byly umístěny do tábora ve městě Handlová, aby tam bránily město před útokem. Organizačním vedoucím byl člen tělovýchovné organizace Vojtěch Marza. Svoji misi skončili dobrovolníci za tři měsíce. Další nasazení bylo v roce 1920, když se uskutečnila generální stávka v Brně. Na ni bylo nasazeno 300 členů Orla se zbraní v ruce (Orel 2012b).

Jelikož Orel rozšířil svoji působnost i na Slovensko, přejmenoval se na Československý Orel (dále ČSO) a stal se podobně početnou tělovýchovnou organizací, jakou byl v té době Sokol. ČSO se zaměřoval hlavně na ty obyvatele Československa, kteří zatím nebyli nikde organizováni. Ve spolku byl důležitý náboženský princip²¹, tak se nedoporučovalo aktivity příliš vzdalovat od křesťanské výchovy. Navíc bylo důrazně odmítáno naturalistické a novopohanské oslavování těla skrze sport (Marek 2011: 289).

Ve svých stanovách měl spolek napsáno, že je nezávislý a není žádným způsobem spojen s žádnou politickou stranou. I když byl Orel opravdu organizačně autonomní, tak udržoval těsné vztahy s Československou stranou

²¹ Ve stanovách z roku 1930 je napsáno, že člen musí „Hájiti práv církve“ (Československý Orel 1930: 2).

lidovou (dále ČSL). U této strany figuroval ČSO jako „satelitní organizace“. Také nesmíme zapomenout na to, že starostou ČSO byl Jan Šrámek^{22 23}, který byl předsedou v ČSL celé meziválečné období. Tato spolupráce usnadnila ČSO v propojování politického a spolkového života (Marek 2011: 291–292; Malíř – Marek 2005: 659–660).

Orel se nezabýval jenom cvičením a pořádáním sletů, které byly inspirovány všesokolskými slety Sokol. Snažil se u svých členů posilovat zdravý duchovní vývoj²⁴. Existovalo velké množství loutkářských divadelních skupin, lidových tanečních kroužků a literárních odborů. Z majetků, které patřily ČSO, můžeme zmínit například turistická zařízení nebo také restauraci (Marek 2011: 292).

Jako jediná tělovýchovná organizace, která šířila prostřednictvím svých členů katolickou víru, mohla být často viděna na celonárodních náboženských slavnostech, vlasteneckých poutích a na mnoha jiných duchovních akcích, které se nějakým způsobem podobaly nauce a praxi katolické církve. Na druhou stranu se nezúčastňovala politicky podporovaných husovských oslav²⁵ ani akcí, které pořádaly nekřesťanské politické strany (Marek 2011: 296).

²² Na jeho počest se župa v Olomouci přejmenovala na „Šrámkova“ (Konečný – Marek – Trapl 2013: 177).

²³ Jan Šrámek (1870-1956) pocházel z chudé venkovské rodiny. Jeho rodina neměla na to, aby mu umožnila studovat na střední škole. Na vysoké škole mu pomáhali někteří kněží, protože v něm viděli osobnost. Těsně před první světovou válkou se rozhodl založit moderní křesťansko-sociální hnutí. Kromě této aktivity také učil na kněžském učilišti. Po válce se stal předsedou Československé strany lidové a působil v mnoha koaličních vládách první republiky. Před druhou světovou válkou utekl do Anglie, kde byl předsedou exilové vlády. Po skončení války se stal náměstkem premiéra a přes váhání se v únoru 1948 připojil s demisí k ostatním demokratickým ministrům. O měsíc později se pokusil o útěk z republiky, ale byl zatčen na hranici a do konce svého života byl vězněn. Po těžkém záchvatu byl 21. dubna 1956 odvezen do pražské nemocnice Na Bulovce, kde byl hospitalizován pod cizím jménem Josef Císař. O den později zemřel, pohřben byl tajně ve Velkém Týnci u Olomouce (Konečný – Marek – Trapl 2013: 447; Šindar 2007: 134).

²⁴ Různé druhy cvičení sledovaly vyšší, transcendentální cíle (Marek 2011: 292).

²⁵ První Husovské oslavy se slavily již v roce 1869. Bylo to kvůli 500. výročí narození Jana Husa (Město Husinec 2015).

Na jednání Ústřední rady ČSO ze dne 18. prosince 1938 bylo rozhodnuto, že se Orel přidá ke Svazu občanské pohotovosti²⁶, zároveň se na tomto jednání rozhodlo, že bude rada žádat vládu o povolení k vytvoření společného svazu tělovýchovných organizací²⁷. Pokud by vláda vydala negativní stanovisko, tak by se ČSO zřekl tělovýchovy a pokračoval by jako spolek, který by se věnoval jenom kultuře. Zároveň se na této schůzi předčítaly zprávy z jednotlivých orelských žup, ve kterých orelské jednoty vyzývaly, aby vedení ČSO neustupovalo německému nátlaku (Československý Orel 1938: 1–3).

4.3.1 Československý Orel na Slovensku

Od druhé poloviny 20. let minulého století se začaly objevovat snahy o úplnou autonomii od slovenského Orla. Mezi členy této tělovýchovné organizace se začaly objevovat dva směry. Prvním z nich je směr autonomistický. Ten spočíval v tom, že slovenský Orel bude mít určitou samostatnost ve svém jednání a bude se snažit o udržení jednoty československého Orla. Druhým z nich je směr separatistický. Na rozdíl od směru autonomistického usiloval o naprostou nezávislost slovenského Orla na pražském vedení. Nakonec zvítězil směr separatistický, protože převahu ve spolku získal Karol Sidor²⁸, který ze

²⁶ Po podepsání Mnichovské dohody se ČOS, ČSO a SDTJ dohodly, že utvoří Svaz občanské pohotovosti, který bude mít za cíl vystupovat se zbraní v ruce proti vnějšímu a vnitřnímu nepříteli (Orel 2012c).

²⁷ Během druhé republiky byla tendence sjednotit veškerou tělovýchovnou činnost. Ale i když to vypadalo ze začátku nadějně, tak nakonec žádná jednotná organizace nevznikla (Orel 2012c).

²⁸ Karol Sidor (1901-1953) byl vyloučen ze všech středních škol v Československu, protože vystoupil s projevem na podporu Andreje Hlinky (Kolář 1998: 221). Od roku 1919 se věnoval redaktorské činnosti. Psal pro časopisy Slovenský svět, Nový svět, Ohlas nebo Slovenská Pravda. Byl zastupitelem v Bratislavě za Slovenskou ľudovou stranu. Ve straně nejdříve působil v administrativě, postupně se vypracoval na šéfredaktora stranického časopisu Slovák a po autonomii Slovenska se v Tisovské vládě stal ministrem vnitra, ale po nátlaku nacistického Německa se funkce vzdal a stal se velvyslancem Slovenského štátu ve Vatikánu. Po konci druhé světové války se na Slovensko

slovenského Orla udělal pomocné jednotky v Hlinkově gardě, která sloužila Hlinkově slovenské lidové straně jako vojenský oddíl (Kössl – Štumbauer – Waic 2006: 127–128; Marek – Kössl – Krátký 1986: 137–138).

4.4. Svaz dělnických tělovýchovných jednot

Po první světové válce musel Svaz dělnických tělocvičných jednot (dále SDTJ) začínat téměř od nuly. Mnoho členů této tělovýchovné organizace odešlo bojovat na frontu, kde spousta z nich padla, a díky tomu výrazně poklekl počet členů. Před válkou měl spolek 36 000 členů, po válce jich zůstalo už jenom 13 000. Ale 2 roky po válce, v roce 1920, SDTJ zaznamenal téměř sedminásobný nárůst počtu členů (na 224 000) a dvojnásobný počet jednot²⁹ (Waic 2016: 59).

Kvůli nárůstu počtu členů se dělnické jednoty snažily vymezovat vůči Sokolu, protože myšlenka byla taková, že SDTJ přitáhne veškeré dělnictvo k tělovýchově, a Sokolu zůstanou střední vrstvy. To se nelíbilo ČOS, a tak si obě tělovýchovné organizace při získávání členstva navzájem konkurovaly. I když se SDTJ a ČOS zrovna neměly v lásce, tak mnohem nenávistněji se dívaly na další tělovýchovnou organizaci – Orel (Waic 2016: 60).

Stejně jako Sokol, také SDTJ se přihlásila k podpoře nově vzniklé Československé republiky. Členové spolku byli vyzváni, aby se dobrovolně přihlásili ke službě

nevrátil, emigroval do Kanady. V nepřítomnosti byl v roce 1947 odsouzen Národním soudem k 20 letům vězení (Kolář 1998: 221–222).

²⁹ DTJ těsně po válce vydalo malou brožurku, ve které byl návod, jak založit jednotu na nějakém území. V ní je například napsáno, že „vystupování na veřejnosti musí být slušné, aby bylo na první pohled vidět, že jsme lidmi uvědomělými. Nedejte urážet svoje přesvědčení, při tom však si vaďte přesvědčení druhých.“ (Svaz dělnických tělocvičných jednot 1919: 3). Nebo pokud scházal prostor ke cvičení, tak „obraťte se na představenstvo obce o propůjčení tělocvičny v místní škole a nedejte se nikterak odmítnouti.“ (Svaz dělnických tělovýchovných jednot 1919: 3).

v Národních strážích, přičemž starosta dělnických jednot František Hummelhans se stal zástupcem velitele těchto jednotek. Dle odhadů tvořili dvě pětiny stráží členové dělnických jednot. Národní stráže také pomohly sblížit SDTJ a Sokola³⁰, i když se pořád objevovaly projevy nedůvěry a nenávisti (Waic 2016: 60).

Když se podíváme na společenskou skladbu členů SDTJ, tak většinu tvořili dělníci z továren a vedení této tělovýchovné organizace se snažilo spolupracovat s Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou³¹, jejímž poslancem byl výše zmíněný starosta organizace František Hummelhans. Po vzoru Sokola SDTJ odmítal fašistické, komunistické, ale také církevní organizace. Spolek se nezaměřoval jenom na tělovýchovnou oblast, ale věnoval se i vzdělávací a kulturní činnosti. Prostřednictvím spřízněných poslanců v parlamentu nabádal spolek stát, aby tělovýchovné organizace dostávaly větší obnos peněz (Kössl – Štumbauer – Waic 2006: 127–128).

SDTJ se inspirovala u Sokola, jejich obdobou sletů byly dělnické olympiády. První se uskutečnila v roce 1921 v Praze. Na této akci nebyl prezident, ale zúčastnil se jí tehdejší premiér Jan Černý³². Na rozdíl od Sokola nestavěl SDTJ ve dvacátých

³⁰ Na svém 6. sjezdu v září 1919 se starosta František Hummelhans jasně vymezil vůči Sokolu. „Organizace sokolská je organizací měšťanskou, naše Dělnické tělocvičné jednoty jsou organizací výlučně dělnickou. Oběma je společný jedině zájem o tělocvik“. S pozitivním postojem vůči Sokolu narazil u radikálního levicového křídla, které vedl Jiří František Chaloupecký, který byl zásadně proti jakékoliv spolupráci s ČOS. Paradoxně celý sjezd skončil tak, že Chaloupecký volil Hummelhansa na post starosty (Waic 2016: 60–61). Stejně jako v sociální demokracii, tak také u SDTJ sílil vliv přívrženců komunismu, kteří kritizovali nově zvoleného starostu za přílišnou náklonnost k sociálně demokratické straně. Tento spor nakonec skončil tak, že vedení spolku usoudilo, že s kritikou není rozumná řeč, a začalo vylučovat. To se nelíbilo druhé straně, a proto radikální část této tělovýchovné organizace odešla a založila si novou organizaci, jenž dostala název Federace dělnických tělocvičných jednot (dále FDTJ). Vedení SDTJ bylo překvapeno, protože odešlo přes polovinu členů a skoro tisícovka jednot (Waic 2016: 61).

³¹ František Hummelhans byl členem prvorepublikového parlamentu od roku 1918 do roku 1925 a pak od roku 1925 do roku 1935. Byl také členem několika výborů (Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: 2015; Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: 2015; Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: 2015).

³² Jan Černý (1874-1959) absolvoval právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze v roce 1898, o rok později nastoupil do státních služeb okresního hejtmanství v Hodoníně. Pracoval tak dobře, že v roce 1908 byl povolán na ministerstvo veřejných prací do Vídně a o dva roky později se stal okresním hejtmánem v Prostějově. Po skončení

letech minulého století žádné tělocvičny, protože neměl svoji spřízněnou politickou stranu ve vládě, a tak nemohl dostávat od státu dotace na provoz. To se změnilo v roce 1929, kdy tato strana vstoupila do koalice, a tak mohla finančně podporovat SDTJ (Kössl - Krátký - Marek 1986: 155–156).

Když v roce 1933 nastoupil Hitler k moci v Německu, rozhodl se spolek v roce 1934 uspořádat 1934 čtvrtou dělnickou olympiádu, která měla symbolizovat jednotu dělnického lidu a potřebu vytvořit jednotnou frontu proti fašismu. Těsně před podepsáním Mnichovské dohody se SDTJ rozhodl věnovat pozornost branné výchově a branným soutěžím, a proto začal spolupracovat s Orlem a Sokolem na dohodě o branné výchově (Kössl - Krátký - Marek 1986: 156–157).

4.5. Německý turnerský svaz

Po skončení první světové války sudetoněmecké obyvatelstvo v Sudetech nebylo nadšené, že se ocitlo na území nově vzniklého Československa. Mnoho organizací se snažilo za každou cenu přičlenit československé Sudety k Rakousku. Konkrétně turněři patřili mezi ty nejaktivnější, dokonce několik padl o při potyčkách s československými bezpečnostními jednotkami³³ (Waic 2016: 84).

války dostal na starost budování nové politické správy a její stabilizaci. Po vládní krizi v roce 1920 byl Masarykovi doporučen Jan Černý jako dobrý kandidát pro premiéra úřednické vlády (Kolář 1998: 36). Také v této vládě vedl ministerstvo vnitra. Díky dobré organizační a pracovní schopnosti se stal v letech 1921-1922 ministrem vnitra ve vládě Edvarda Beneše. Ve vládě Panské koalice v letech 1926-1929 opět vedl ministerstvo vnitra, kde připravil reformu politické správy (1927). V další vládě se stal správcem ministerstva pro zásobování lidu, v březnu 1935 se stal prezidentem pro Moravskoslezské země. V březnu 1940 se rozhodl odejít z politického života, odevzdal všechny své funkce a vrátil se do Uherského Ostrohu, kde také zemřel (Kolář 1998: 35–37).

³³ V březnu 1919 byli při nepokojích v Chebu zastřeleni 4 lidé. O několik měsíců později vyzval ministr obrany Kloufáč vojáky, aby byli „opatrní a klidní“. I přes tento pokyn bylo v následujících týdnech zastřeleno 54 lidí (mezi nimi také ženy a děti) a 104 zraněných (Beran 2009: 82–83).

Ve spojování turnerských jednot s Rakouskem a působení v rámci kraje Deutschösterreich chtěli turneři pokračovat ještě v červenci 1919. To ale zakročily československé úřady, protože bylo zakázáno členství spolkům, které byly registrovány na území Československa a zároveň byly členy zahraničních organizací. Z toho důvodu si 23. listopadu 1919 vytvořili samostatnou organizaci v Ústí nad Labem, jíž dali název Deutscher Turnverband in der Tschechoslowakei (česky Německý turnerský svaz, dále DTV). Prvním předsedou DTV se stal Josef Truntschka (Waic 2016: 84; Burian 2012: 47).

I přesto, že českoslovenští turneři vzali na vědomí, že patří pod Československo, vnímali to jenom jako jakési dočasné řešení. Důkazem bylo polní cvičení v roce 1922, které bylo uspořádáno na československém a zároveň na německém území Ašského výběžku. Od tohoto cvičení se československé úřady dívaly na jakákoliv další s velkou pozorností, protože se obávaly, že bude narušen veřejný pořádek³⁴ (Burian 2012: 48).

Nejenom na polní cvičení se zemské úřady s četnictvem dívaly kriticky. Objevily se hned dvě aféry kolem činnosti německých tělovýchovných organizací v pohraničí, které zahýbaly veřejným míněním v Československu. Již v roce 1919 byla Kauza spolkových praporů (Burian 2012: 56). 7. září 1919 proběhla akce k výročí 25 let turnerské jednoty v Liberci. U této příležitosti byly vyvěšeny prapory černé, červené a žluté barvy, což byly barvy Výmarského Německa, místo československých barev. Tyto prapory vyvolávaly vášně, a tak ministerstvo vnitra rozhodlo, že do 10. září 1920 všechny sokolské a dělnické tělovýchovné jednoty odevzdají zbraně do vojenských skladů (Burian 2012: 56–57).

Druhá kauza se stala na přelomu dvacátých a třicátých let minulého století. Na praporech turnerů se vyskytovaly 4 F – Frisch, Fromm, Fröhlich, Frei (svěží,

³⁴ Jeden případ narušování veřejného pořádku nastal 30. května 1920, kdy turnerskou slavnost ve Světci navštívili členové Sokola, kteří začali dělat výtržnosti. Přivolání policisté, které zavolali sami Sokolové, zakročili právě proti nim. Poté akce proběhla v klidu (Burian 2012: 49).

zbožný, radostný, svobodný), které připomínaly hákové kříže. Ty se již vyskytovaly v roce 1923, a tak ministerstvo vnitra vydala preventivní nařízení, která nařizovala zemským správám v Praze, Brně a v Opavě, že se proti hákovým křížům má zakročit jenom v případě, když jsou užívány k demonstracím a provokacím (Burian 2012: 123–124).

Ke změně používání znaku začalo docházet v první polovině roku 1931, kdy ve třináctém čísle turnerského časopisu Turnzeitung byla uvedeno písmeno F přímo v podobě hákového kříže (Burian 2012: 124–125). Zlom nastal v roce 1932. To se už běžně nosil hákový kříž, a tak některá města přišla s vyhláškami, které zakazovaly veřejné nošení tohoto znaku. Nakonec to postoupilo tak daleko, že se zákaz v jednotlivých městech změnil na celostátní zákaz nošení hákového kříže (Burian 2012: 125). V roce 1936 vyšel zákon 269, ve kterém bylo uvedeno, že se nesmí veřejně nosit odznaky, kterými dávali nositelé najevo, že jsou proti celistvosti československého státu. V tomto zákonu bylo taktéž napsáno, že okresní úřad může zakázat nošení odznaků, které slouží k pobuřování nebo rušení veřejného klidu (Burian 2012: 127).

Kromě nošení odznaků v podobě hákového kříže byl také samostatně posuzován jejich pozdrav. Ten zněl „Heil Hitler“. Situace došla tak daleko, že se 2. října 1935 prezidium zemského úřadu v Brně rozhodlo vydat pokyn všem okresním hejtmanům, že používání tohoto pozdravu by se dle nejvyššího soudu mohlo shodovat se skutkovou podstatou přečinu podle paragrafu 14 zákona na ochranu republiky (Burian 2012: 129).

Do druhé poloviny dvacátých let 20. století se snažila tato německá tělovýchovná organizace být nadstranická a nezabývat se politikou. To ale skončilo 12. října 1926, kdy do vlády Československa vstoupily dvě německé strany. Od té doby se začal vztah DTV k československému státu zlepšovat. Navíc turneři začali pomáhat Německé nacionální straně (Deutsche Nationalpartei, dále DNP) a Německé národně socialistické straně dělnické

(Deutsche nationalsozialistische Arbeitpartei, dále DNSAP) při obecních volbách v roce 1927 (Burian 2012: 58–59).

Politizace DTV nabyla konkrétních rozměrů při druhé tělovýchovné slavnosti, která se konala před výše zmíněnými obecními volbami. Turneři pozvali mezi své čestné hosty čelní představitele DNP a DNSAP (Burian 2004: 59). Tato spolupráce došla tak daleko, že obě zmíněné politické strany začaly používat tělocvičny DTV ke svým politickým akcím, jako protislužbu turneři dostávali školení z propagace (Burian 2012: 96).

Podpora německých politických stran, které byly v československém parlamentu, měla také jednu nezanedbatelnou výhodu. Pokud československé úřady zakázaly nějaké turnerské akci, nemusely se odvolávat k žádné vyšší státní instituci, ale mohly požádat poslance, zda by neinterpelovali v parlamentu. Nicméně mnohé interpelace byly zneužívány v politickém boji (Burian 2012: 98–99).

Na konci 20. a v průběhu 30. let vypukla celosvětová hospodářská krize. V této době nastupuje nová generace turnerů v čele s Konradem Henleinem³⁵. Ten chtěl reformovat cvičení DTV tak, že by měla být přirozená, mnohostranná a měla by být prováděna ve volné přírodě. Nejsilněji však bylo od Henleina slyšet, že by se každý turner měl stát členem politické strany a ten, kdo se jím nestane, zradí myšlenku turnerství (Burian 2012: 110–112).

I přes otevřenou podporu politických stran nedokázalo DTV dostatečně zareagovat na společenské změny, které proběhly ve 20. letech minulého století. Negativní postoj proti Židům a Čechům sudetoněmeckou mládež nepřesvědčil natolik, aby se přidala do spolku, a tak se ke slovu dostával Svaz

³⁵ Konrad Henlein se objevil v nějaké tělovýchovné organizaci v roce 1912, kdy se v Rychnově stal členem Turnerbundu. Jeho kariéra v tomto spolku skončila, když se přihlásil jako dobrovolník na italskou frontu. Zde se vypracoval na praporečníka, ale padl do italského zajetí. Po válce se stal vzdělavatelem a poté náčelníkem tělocviku v rychnovském DTV. V roce 1926 se stal náčelníkem tělocviku nově vzniklé Chebské-Jahnovy turnerské župy (Burian 2012: 100–110).

kamarádů³⁶, který postupně začal tvořit ideový charakter celé tělovýchovné organizaci (Kasper 2007: 86–87).

Na začátku 30. let vzrostla obava československých úřadů z činnosti DTV, protože v té době začaly pořádat polní cvičení po celém území Sudet. To by nebylo nic neobvyklého, ale všechny tyto akce se podobaly vojenskému cvičení. Navíc, hlavně v turnerské župě, kterou vedl Konrád Henlein, se množily akce, které byly protistátně zaměřené. A tak mnoho úřadů v městech, kde se cvičení konala, rozhodly, že tyto akce budou zrušeny (Burian 2012: 115–118).

Po nástupu Hitlera k moci v roce 1933³⁷ bylo sledování činnosti sudetoněmeckých spolků policejními orgány jednoznačnou prioritou. Podle nich se značná část obyvatel Sudet nespokojila s Československem a v nacistech z Německa viděli ochránce, kteří jim mohou pomoci s nenáviděnou vládou. Zároveň se začala československá vnitropolitická scéna měnit. Samotné členství u turnerů bylo vázáno stále přísnějšími pravidly. Svatby turnerů musely probíhat pouze mezi členy z řad turnerů a každé manželství mělo dát tři zdravé děti (Burian 2004: 64). Ve stejném roce se některé německé politické strany, které se

³⁶ Než dostal v roce 1930 Svaz kamarádství (v němčině celým názvem Kameradschaftsbund für volks und sozialpolitische Bildung) své jméno, jmenoval se Pracovní kruh pro společenské vědy (Zimmermann 2001: 42). Jeho členové byli mladí lidé, kteří byli vzdělaní a vycházeli z filozofických základů směřujících k praktickému uplatnění v politickém životě. Hlavním představitelem byl doktor Walter Heinrich, který se inspiroval v myšlenkách Othmara Spanna – organizační formování, vzdělání. Jejich struktura vypadala tak, že nejvyšší vedení mělo 15 členů, „úzký kruh“ měl kolem 50 členů a obyčejných členů bylo kolem 200 (Beran 2009: 270–271). Čelními představiteli tohoto ideologického kroužku byli Walter Brand, Hans Neuwirth, Heinz Rutha a Wilhelm Sebekowsky. Ti se snažili obsazovat pozice v německých politických stranách a také německých společenských organizacích svými členy (Zimmermann 2001: 42). V roce 1928 ideologicky úplně ovládli DTV. Z původní tělovýchovné organizace se postupně stala národovecká vzdělávací instituce (Beran 2009: 272). Ale také Svaz kamarádství se měnil. Z výše uvedených myšlenek Othamara Spanna se členové přidali na stranu nacionalismu a začali odmítat dosavadní československý režim. A přes DTV vyvíjeli stále větší tlak na celou sudetoněmeckou společnost, aby souhlasila s nacismem. Dobrým příkladem pro tento myšlenkový zvrat je případ Othmara Spanna. Ještě v roce 1935 byl z pana profesora nadšen sám Adolf Hitler, vytvořil dokonce Ústav pro stavovské uspořádání, který „učil“ ideologii stavovského státu, se kterou přišel, ale po připojení Rakouska byl zbaven profesorského titulu (Beran 2009: 272–275).

³⁷ V roce 1933 bylo ve vedení DTV rozhodnuto, že nabídne své členy k vytvoření velkého sudetoněmeckého hnutí (Kárník 2002: 186–187).

zúčastňovaly pravidelně voleb v Československu (například DNSAP, DNP), rozhodly, že se zruší a založí se jedna strana, která bude „sudetoněmeckou akční frontou“, díky tomu bude mít větší počet členů. Ale nemohly dlouho najít vůdce, který by toto uskupení vedl. Nakonec se rozhodlo, že to bude Konrád Henlein, nová vycházející hvězda turnerů (Waic 2004: 65–66). Na začátku října 1933 vystoupil Konrád Henlein s prohlášením, že zakládá stranu Sudetendeutsche Heimatsfront³⁸ (Sudetoněmecká vlastenecká fronta, dále SHF) a sám se stal předsedou. Československé úřady od této doby usuzují, že DTV funguje jako zásobárna členů pro SHF (Waic 2004: 66).

Meziválečné Československo nepřijalo žádný zákon, který by upravoval činnost spolků, a tak musely státní úřady vycházet z rakouského zákona O právu spolčovacím z roku 1867. Tento zákon dával moc okresním úřadům, které v případě porušení zákona mohly celý spolek na daném území zrušit. Například Ústí nad Labem zrušilo hned sedm turnerských sdružení. Navíc na žádné z turnerských akcí nechyběli policejní úředníci a bylo jenom na jejich názoru, zda akce může pokračovat, nebo musí být ukončena (Waic 2008: 253). Jelikož se otevřeně vědělo o propojenosti DTV a Sudetoněmecké strany (dále SdP), tak československé úřady mládeži zakazovaly chodit na turnerské akce. Například v roce 1934 zakázal úřad v Chebu účast dětí školou povinných na Jungendsonntag (neděle mládeže) (Burian 2012: 245).

Na konci roku 1934 se vedení DTV, na základě sjezdu z loňského roku, rozhodlo, že sepíše nové stanovy, které zašle na Ministerstvo vnitra. Ministerstvo ale s částí stanov nesouhlasilo a vrátilo je zpět s tím, aby je turneři předělali. Ti příliš neprotestovali, a tak je po předělání ministerstvo plně schválilo. Tyto stanovy byly dílem Konrada Henleina, který sice stále nebyl starostou, nicméně měl velký vliv ve vedení tělovýchovné organizace. Hlavní změnou ve stanovách byl

³⁸ 30. dubna 1935 se SHF přejmenovala na Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana, dále SdP), protože se obávala, že bude zrušena, jelikož se původně zaregistrovala jako hnutí (Burian 2012: 257).

vůdcovský princip. Ten opravňoval starostu dosadit do svého poradního výboru, koho chtěl (Waic 2004: 248–249).

I přes prokazatelnou snahu ovlivňovat dění v Československu se DTV snažilo dát své činnosti sociální rozměr. V roce 1935 se podílelo na vybudování pracovních táborů, také se snažili finančně a materiálně pomáhat nezaměstnaným a tím zlepšit sociální péči o nezaměstnané. Na akcích turnerstva probíhaly přednášky na téma „turner a dělnictvo“ (Burian 2012: 258–259).

Na začátku roku 1938 se vedení DTV rozhodlo, že bude vytvářet polovojskové jednotky. Byla založena *Freiwilliger deutscher Schutzdienst*³⁹ (Dobrovolná německá ochranná služba, dále FS). Členy FS mohli být jenom turneři a školení členů prováděli vybraní lidé ze SdP. Dalo by se tedy říct, že SdP a FS byly jak personálně, tak také organizačně propojeny, ale formálně DTV působilo samostatně. Nicméně až v červenci téhož roku Zemský úřad v Praze činnost FS zastavil (Waic 2004: 258–259).

4.5.1. Německý turnerský svaz na Slovensku

Na slovenskou část Československa pronikli turneři až v roce 1921. Hlavně proto, že tu měli jiné problémy, které pramenily z odlišného historického a politického vývoje a také tím, že se DTV pomalu usazovalo na území Čech. První jednotou, která byla založena na Slovensku, byla Jednota bratislavská. Ta vznikla na počátku roku 1921, když v rámci osvětové akce přijeli na Slovensko

³⁹ Před založením těchto polovojskových jednotek československé úřady začaly objevovat na různých místech Sudet sklady zbraní a byly hlášeny případy sabotáží (Burian 2012: 285–287). Po oficiálním vzniku této jednotky se začaly množit útoky na bezpečnostní složky státu. Například 21. září 1938 oddíly FS zaútočily na celnici v Hranicích. Zde odzbrojily 10 celníků a financů, dále přepadly četnickou stanici na stejném místě, kde zajaly 7 četníků a 5 železničářů. K tomu si vzaly 30 pušek a bednu granátů (Burian 2012: 353–354).

jihomoravští turneři. V dalších letech se stejná situace opakovala v Kežmaroku a ve Spiši (Bobrik 2008: 209–213; Burian 2012: 50).

Stejně jako v české části země, tak i na Slovensku začali turneři pořádat branná cvičení. Hlavně díky štědrým dotacím od DTV na českém území. Také se na těchto akcích zpívaly německé písně, díky čemuž se zvyšoval národní kontext (Bobrik 2008: 233).

Po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 začal počet členů DTV na Slovensku růst. Všechny akce, které turneři pořádali, využívali k propagaci velkoněmecké myšlenky a národního socialismu. Na Slovensku se nebojovalo vyloženě proti Čechům, ale spíše proti maďarskému vlivu, který byl patrný na velké části jižního Slovenska (hlavně v Horní Spiši). Když se Henlein přijel podívat do Spiše na konci roku 1936, tak to vyvolalo negativní odezvu od Němců, kteří byli promaďarsky naladěni (Bobrik 2008: 240–241).

Co se týká organizovanosti a branných cvičení, tak slovenská DTV byla oproti české DTV zaostalejší, a tak jim posílali na pomoc emisaře, kteří měli za úkol pomáhat s radikalizací německého obyvatelstva a šířit německý nacionalismus (Bobrik 2008: 243).

S přicházející Mnichovskou dohodou se začaly v DTV zakládat ozbrojené složky. Byly založeny dvě skupiny, jedna se jmenovala Sturmgruppe A, ve které byli ti, kteří už podstoupili základní vojenskou službu, druhá se jmenovala Sturmgruppe B, ve které byli ti, kteří se zabývali výcvikem (střelba, tělesná příprava). Tyto skupiny byly vytvořeny legálně, protože československý parlament přijal Zákon o branné výchově, který byl reakcí na vzrůstající se nacismus v Německu (Bobrik 2008: 246–247).

4.5.2. Konec samostatnosti Německého turnerského svazu

Po podepsání Mnichovské dohody a následném obsazování československého pohraničí německými vojáky, které se stalo 1. října 1938, si turneři mysleli, že budou stále vystupovat jako samostatná a nezávislá tělovýchovná organizace. To se ovšem nestalo, protože prakticky ihned, co německá vojska překročila československé hranice, byl zahájen proces začleňování turnerů do říšských nacionálně socialistických formací. A jelikož se v posledních letech DTV pořádala branná cvičení, tak mnozí přešli do SA (Burian 2012: 377–380).

Úplný konec DTV nastal 15. ledna 1939. V tento den byla sudetoněmecká tělovýchovná organizace rozpuštěna a její členové byli převedeni do Nacionálněsocialistického říšského svazu pro tělesnou kulturu (Nationalsozialistischer Reichsbund für Leibesübungen, dále NSRL). Ten se stal 18. župou NSRL Sudety, která se se svou územní působností shodovala s československými Sudetami (Zimmermann 2001: 114). Ačkoliv se může zdát, že DTV přestala být samostatná, tak vedoucí představitelé v organizační struktuře 18. župy NSRL byli „bývalí“ členové DTV. Například bývalý tělocvičný náčelník Willy Brandner se stal župním vůdcem (Zimmermann 2001: 114).

4.6. Vztahy mezi tělovýchovnými organizacemi

Vzájemné vztahy jednotlivých tělovýchovných organizací v době vzniku První republiky nebyly vůbec přátelské, spíše naopak. Asi nejvýrazněji to bylo vidět na vztahu mezi ČOS a Orlem. Orel Sokolu nejčastěji vyčítal, že pomáhá „vojenské tyranii“ Rakouska-Uherska za války, protože prostřednictvím Červeného kříže dal své sokolovny k dispozici vládě (Československý Orel 1922: 24). Vedení

Sokola naopak nechtělo vidět, že by se v sokolských jednotách veřejně provozovalo náboženství⁴⁰. Veřejnost se v tomto sporu přidala na stranu Sokola, protože ho vnímala jako větší morální autoritu. Vztah těchto tělovýchovných organizací zůstal na bodu mrazu až do druhé poloviny 30. let, kdy se oba spolky dohodly na tvorbě branného zákona (Waic 2016: 32–34). Podobné to bylo i u DTJ. Vedení dělnických jednot vyzývalo členy, aby vystupovali z církve (Orel 2012b).

Také vztah Sokola a DTJ nebyl nikterak přátelský. V roce 1921 se objevil v časopise Tělocvičný ruch článek, ve kterém dělnické jednoty vyčítají Sokolu, že „Sokolstvo musí zaujmout stanovisko k socialismu“⁴¹ (Mucha 1955: 146). I když vztah DTJ a Sokola nebyl příliš pozitivní, tak se oba spolky dokázaly spojit proti společnému nepříteli. Tím byla komunistická strana. Zlom vztahů nastal na začátku 30. let, kdy Československá sociálně demokratická strana dělnická⁴² vydala prohlášení, že členové DTJ nemůžou být členy jiných tělovýchovných spolků, protože to znemožňuje výchovu vlastních dětí. Také v tom viděla rozšiřování své stranické a voličské základny (Waic 2016: 35–36). I přes rozpory, které pramenily hlavně ze vzájemného přebírání členů, se obě organizace dokázaly spojit proti společnému nepříteli, kterým byla katolická organizace Orel (Waic 2013: 83). I přes rozpory mezi DTJ a Orlem byli členové Orla zváni na manifestační jubilejní sjezd v Praze v září 1947. Předsednictvo ČSO souhlasilo s účastí a vyslalo tam svého zástupce (Havlas – Přibáň – Přibáň - Veverka 1947: 1–5).

Nejútočněji se choval Sokol k německému turnerskému hnutí. I když Němci nebyli už považováni za nepřítel, několikrát se příslušníci Sokola snažili narušit

⁴⁰ Pozdější starosta ČOS Jindřich Vaníček se vyjádřil na adresu Orla, že jsou „výtvozem bojovných klerikálů na podporu ohlupovacích snah těchto.“ (Waic 2016: 32).

⁴¹ Vztah k socialismu upravil sedmý sjezd ČOS v roce 1924. Na něm bylo vydáno usnesení, ve kterém se píše „Sokolstvo zamítá každou nespravedlivou nadvládu kterékoliv organizace nebo třídy“ (Waic 2016: 31–32).

⁴² DTJ byla satelitní organizace této strany (Malíř – Marek 2005: 697–698).

turnerskou oslavu. Aby nedošlo k větším střetům, muselo zasahovat četnictvo. Od těchto akcí se vedení ČOS rezolutně distancovalo a na oplátku zvalo vedení DTV na sokolskou slavnost. Dokument o setkání na oficiální úrovni se zachoval jenom jediný. A to ze 17. října 1934, kdy člen představenstva ČOS doktor Kraus jednal o spolupráci na poli školní tělesné výchovy s Konrádem Henleinem⁴³ (Waic 2016: 40; Waic 2004: 227).

⁴³ Podmínku, kterou si dala ČOS, byla, že se turnerstvo „opravdu postaví na půdu republiky a nebude šilhat přes hranice (Waic 2016: 41).

5. Tělovýchovné organizace během druhé světové války

Nejvíce členů, kteří se zapojili do odboje v Protektorátu, měl Sokol. Jejich činnost začala několik měsíců před druhou světovou válkou, protože v Čechách byla založena Komise pro styk s župami⁴⁴ a na Moravě se vedení ČOS zapojilo do odbojové skupiny Zemský národní výbor. Na Slovensku vypadala odbojová činnost tak, že členové Sokola pomáhali převádět české vojáky do Polska. Oficiálně byl Sokol zrušen výnosem K. H. Franka 12. října 1941 a veškerý jeho majetek byl zabaven. I přesto odboj členů této tělovýchovné organizace pokračoval v nově založené organizaci Obec sokolská v odboji (Waldauf 2007: 72–76).

Proti Sokolu byla v noci ze 7. na 8. října 1941 provedena velká zatýkácká akce, při níž došlo k zatčení více než tisíce sokolských funkcionářů. Jednalo se o všechny, kteří byli ještě na svobodě (předsednictvo ČOS, náčelníci jednot a předsednictvo vzdělávacího sboru ČOS). I přes toto zatýkání bylo Sokolu umožněno pokračovat v tělocvičné a sportovní činnosti, podmínkou ale bylo vstoupit do nějakého sportovního klubu, nebo do DTJ, který nebyl rozpuštěn (Waldauf 2007: 75–76).

Do Slovenského národního povstání v roce 1944 se zapojili nejenom členové Sokola ze Slovenska, ale také z Čech a Moravy. Zapojili se také do přímých bojů na sklonku války. Například v Praze proti Němcům zahynulo 654 sokolských příslušníků. ČOS po válce spočítala, že během druhé světové války bylo vězněno 12 429 členů a z tohoto počtu bylo 4 042 popraveno⁴⁵ a umučeno⁴⁶. Mezi popravenými můžeme najít například dva starosty ČOS - Stanislava Bukovského,

⁴⁴ Tato Komise původně sloužila rodinám, které měly ve vězení nějakého člena rodiny. Později se však stala hlavní odbojovou složkou, která řídila boj proti nacistům v župách (Waldauf 2007: 72).

⁴⁵ V zahraničních armádách bojovalo mnoho členů Sokola, například v Anglii padlo 560 letců (Waldauf 2007: 83).

⁴⁶ Nacisté popravili 30 župních starostů, 33 župních místostarostů, 27 župních náčelníků a 28 župních vzdělavatelů (Waldauf 2007: 83).

který v roce 1942 zemřel v Osvětimi a Jana V. Kellera (Waldauf 2007: 82–83; Kössl – Štumbauer – Waic 2006: 139).

SDTJ byla jediná tělovýchovná organizace, kterou nacisté během války nerozpustili⁴⁷. Chtěli tím ukázat, že jsou správní národní socialisté. Avšak po zákazu Sokola dělnické jednoty ztratily zájem pokračovat v činnosti, vedení SDTJ totiž vydalo nařízení, že se jednotlivé jednoty musí přihlásit k provádění povinné služby mládeže. To se členům této tělovýchovné organizace nelíbilo a začali odcházet ze spolku. I když SDTJ neměla žádnou vlastní odbojovou skupinu, její členové se do odboje zapojovali. V důsledku toho během války padlo na 1 146 členů dělnické tělovýchovné jednoty⁴⁸ (Kössl – Krátký – Marek 1986: 178).

Také Orel se zapojil do odboje. Hlavním iniciátorem zapojení Orla do odboje byl jeho ústřední náčelník Václav Jílek, který v letních měsících roku 1939 navázal spolupráci s bývalými důstojníky československé armády v Brně. V některých jednotách se také snažili vytvářet různé odbojové buňky. Ale v září 1939 začalo velké zatýkání vedoucích představitelů Orla. Díky tomuto zákroku byla odbojová aktivita utlumena. 30. listopadu 1941 byl Orel na Moravě rozpuštěn, to samé bylo 30. září 1942 provedeno i s českou částí. Během války padlo 332 členů Orla⁴⁹ (Kössl – Krátký – Marek 1986: 178).

⁴⁷ SDTJ nebyla zrušena, ale zastavila svou činnosti kvůli nařízení o totálním válečném nasazení (Kössl – Krátký – Marek 1986: 178).

⁴⁸ Celkem bylo uvězněno ve vězeních a koncentračních táborech 2 664 osob a v zahraničních armádách bojovalo 165 členů a 42 z nich padlo (Havlas – Straka – Příbáň – Veverka 1947: 3–4).

⁴⁹ Členy Orla byl parašutisté Bublík a Kubiš, kteří se podíleli na atentátu na Heydricha (Kössl – Krátký – Marek 1986: 178).

6. Sjednocení tělovýchovných organizací

Už během 2. světové války se všechny významné tělovýchovné organizace rozhodly, že sjednotí tělovýchovu a sport do jednoho velkého celku. A tak byl 9. května 1945 založen Ústřední národní tělovýchovný výbor (dále ÚNTV)⁵⁰. Jeho předsedou se stal Antonín Hřebík, který byl starostou ČOS a zároveň vykonával funkci v Národně socialistické straně (Waic 2015: 22). Všichni zúčastnění měli představu, že se postupně zruší všechny dosavadní organizace a bude založena úplně nová s názvem Tělovýchovný svaz Sokol. Sama ČOS se domnívala, že její základ bude tvořit organizační síť a ideová výchova (Waic 2015: 22–23).

Nakonec se jednotlivé spolky neshodly na fungování ÚNTV, a tak na řadu přišel návrh na federativní sjednocení. Ten měl připravit Československý tělovýchovný svaz (dále ČTS). Tak se stalo, že 16. listopadu 1946 byl založen ČTS. To se nelíbilo komunistům, kteří si slibovali, že spolek, který by fungoval v rámci ÚNTV, budou ovládat. A tak se rozhodli, že se členové komunistické strany stanou členy Sokola a celou organizaci ovládnou zevnitř (Waic 2015: 22–35).

Po druhé světové válce se Sokolu vrátil veškerý majetek. Pouze kina, ze kterých plynulo do sokolské pokladny nejvíce peněz, byla předána státní správě kin při ministerstvu financí. Také poslanci, kteří podporovali ČOS, navrhli v parlamentu zákonu, díky kterému by se zestátnění kin netýkalo tělovýchovných, charitativních nebo národních korporací. I přes tuto snahu se jim biografy nevrátily (Waldauf 2007: 97).

Akční výbory Národní fronty po převratu v roce 1948 sehrály důležitou roli pro nezávislost tělovýchovných organizací. 23. března 1948 byl ustaven Ústřední

⁵⁰ Představitelé ÚNTV rozhodli, že „Nová organizace tělesné výchovy bude mít na území ČSR právo výlučnosti, tj. žádný jiný spolek nemůže organizovat tělesnou výchovu ani její odvětví a části. „Nová organizace bude vytvořena na podkladě dobrovolnosti a hospodářské soběstačnosti.“ (Waic 2015: 22).

akční výbor Československé obce sokolské, který měl sloužit jako „nejvyšší orgán tělovýchovy a sportu v Československu“. Nicméně členům Orla a Židům byl omezen vstup. Také bylo změněno celé vedení původní ČOS (Waic 2015: 38–41). Prvním starostou tohoto „nového“ Sokola se stal Josef Truhlář, náčelníkem byl Evžen Penniger (Havlíček 1948b: 69).

Komunistická strana se rozhodla, že budoucnost spolků, svazů a klubů bude jenom ve sjednocené tělovýchově a sportu, které měl zastřešovat „obrozený Sokol“. I přes snahu komunistických funkcionářů sjednotit všechnu tělovýchovu a sportu do jediné organizace, se konal 11. všesokolský slet, který byl až do konce komunismu poslední (Rokoský 2015: 106). 6. července 1948 procházel Prahou průvod, který čítal zhruba sto tisíc lidí. Celý průvod dával otevřeně najevo, že podporuje odstupujícího prezidenta Edvarda Beneše. Na protest proti nově zvolenému prezidentovi Klementu Gottwaldovi⁵¹ a celému vedení komunistické strany, které stálo na tribuně na Staroměstském náměstí, prošel průvod v tichosti a s odvrácenými tvářemi kolem nich (Rokoský 2015: 106–107).

Po těchto událostech se komunistická strana rozhodla, že definitivně ovládne Sokol. Ale sama neměla jasnou představu, jak by měla budoucí tělovýchova v Československu vypadat. Když se vedení KSČ utvrdilo v tom, že Sokola nepůjde ovládnout, tak se ho rozhodli zničit. Nařídili dělnictvu z velkých továren (většina jich byla nepřátelsky naladěna vůči Sokolstvu), členům bezpečnostních složek a československým svazům mládeže, aby se stali členy tělovýchovné organizace (Roubal 2016: 113–114).

Odveta za jejich chování přišla prakticky hned. Tisíce Sokolů bylo vyloučeno z ČOS, několik stovek jich bylo zatčeno ještě během sletu a neznámý počet členů spolku bylo zavřeno ve věznicích (Rokoský 2015: 107). Ale všichni neskončili s tresty ve vězeňských celách. Například poslední starosta Sokola, kterým byl

⁵¹ Klement Gottwald se po válce stal členem Sokola na Malé Straně, stejně jako mnoho dalších komunistických představitelů (Roubal 2016: 95).

Antonín Hřebík, odešel do exilu, nebo Marie Provazníková, náčelnice Sokola, která odešla vytvářet sokolské jednoty v exilu. Právě v exilu jednoty navazovaly na prvorepublikovou tradici (Rokoský 2015: 109).

Dalším krokem bylo zrušení župní soustavy, tradiční organizační struktury Sokola, která byla nahrazena strukturou, jež kopírovala okresní a krajskou správu. A nakonec přišel ten nejradikálnější krok. Zrušení územního principu organizace tělovýchovy, ten byl nahrazen principem výrobním. To znamenalo, že člen Sokola již nebyl členem tam, kde bydlel, ale tam, kde pracoval (Roubal 2016: 114).

Nakonec byla ČOS zrušena kvůli „sektářskému spolkařství“. Její předseda, Josef Truhlář, po sebekritice na Ústředním výboru Sokola předal celou svou agendu Státnímu výboru pro tělesnou výchovu a sport. Následně byl vytvořen nový systém státního řízení tělovýchovy, který dostal název Dobrovolná sportovní organizace Sokol⁵². Tato organizace měla za úkol „vyučovat“ tělovýchovu na vesnicích a v menších městech. Byl povolen jenom Klub slovenských turistů a lyžařů a Slovenská ústřední sportovní rada (Roubal 2016: 115; Waldauf 2007: 268).

Pronásledování a zatýkání neskončilo ani v 50. letech 20. století. Při operaci, která dostala název „Akce Sokol“ a která probíhala mezi léty 1954-1955 proti „ilegální sokolské organizaci“, bylo zatčeno několik desítek lidí. Byli obžalováni za to, že chtěli obnovit Sokol, ukradli peníze bývalému ČOS a za sabotování spartakiády. Za tyto zločiny byli odsouzeni k mnoha letům ve vězení, Viktor Heller, který byl považován za vedoucího celé skupiny, dostal deset let (Roubal 2016: 117).

⁵² Kromě názvu a struktury se změnila i náplň tělovýchovné organizace. Za první republiky se Sokol snažil o všestrannou a nesoutěživou průpravu, ale teď se podle sovětského vzoru hlavně soutěžilo. Navíc se členové měli zapojit do práce v zemědělských družstvech a každý rok pořádat dožínkové slavnosti (Roubal 2016: 115). V roce 1952 byla formálně zrušena „vedoucí úloha“ Sokola v tělesné výchově, která mu byla zaručena v roce 1949 zákonem o státní péči (Roubal 2016: 115).

Když se podíváme na ostatní tělovýchovné organizace, tak s Orlem byly procesy zahájeny v letních měsících roku 1948. Bylo to díky tomu, že na tradiční orelské pouti na Svatém Hostýně davy lidí provolávaly slávu Edvardovi Benešovi, který v té době už nebyl prezidentem a Janu Šrámkovi, který byl hlídán StB. Tyto ovace lidem, kteří nebyli oblíbeni u komunistické strany, vyvolaly hned na místě masové zatýkání stovek zúčastněných, mezi nimiž nechyběli čelní představitelé Orla. V následujících jedenácti procesech bylo odsouzeno celkem 74 lidí. Například poslední starosta Bohuslav Koukal měl možnost odejít do exilu, neodešel, zůstal v Československu. A tak si pro něj přišla Státní bezpečnost na Vánoce roku 1948. Dostal 18 let za velezradu, ale odseděl si „jen“ 12 let (Rokoský 2015: 108; Trapl – Konečný – Marek 2013: 352).

7. Závěr

V této práci jsem se snažil nastínit, jak čtyři největší tělovýchovné organizace za první republiky - Česká obec sokolská, Orel, Dělnické tělovýchovné jednoty a Německý turnerský svaz - ovlivňovaly společnost svojí činností, ale také politiku prostřednictvím spolupráce s politickými stranami. Tuto práci jsem rozložil na tři části. V té první se věnuji zakládání spolků za Rakouska a potom za Rakouska-Uherska. V té druhé se věnuji samotným tělovýchovným organizacím za první republiky a v té třetí se zabývám zánikem spolků během komunistické nadvlády.

Spolky vznikaly ve velkém množství již za doby Rakouska-Uherska a jelikož jich bylo mnoho, tak v té době musela vláda zasáhnout prostřednictvím zákonů, které potom meziválečné Československo převzalo. Během 19. století a před první světovou válkou se spolková činnost rozvíjela, protože skončil absolutismus a občanská společnost se mohla bez obavy z postihu zapojit do kritiky Rakouska-Uherska. V této době spolky nechtěly spolupracovat se státem a spíše se ho snažily kontrolovat.

V celé druhé kapitole jsem se snažil ukázat, jak jednotlivé tělovýchovné organizace společensky i politicky ovlivňovaly první republiku a jak využívaly dotace od státu ke svému hospodaření. Všechny české spolky se snažily kultivovat tělovýchovu a sport, ale sudetoněmečtí turnéři spíše chtěli rozbít republiku a přičlenit se k Rakousku a později k nacistickému Německu. Také se všechny organizace neměly v lásce, ale když se blížila válka, tak se snažily neúspěšně spojit v jeden celek a bojovat za svou vlast.

Nejvýznamnější pro první republiku byl Sokol. Ten se již od počátku Československa snažil bránit republiku, když založil Národní stráž, které byly pomocnou složkou armády a které byly vyslány bránit hranice před maďarským a polským nebezpečím, čímž se zasloužil o zachování republiky. Proto byl ze všech tělovýchovných organizací za první republiky nejvíce oblíben a měl ve

svých řadách nejvíce členů. V meziválečném období bylo mnoho členů spolku politiky, kteří seděli ve vládách a posílali štědré finanční dary, aby si Sokol mohl postavit tělocvičny, anebo si koupit domy a z jeho pronájmu získávat peníze na svůj provoz.

Jediná tělovýchovná organizace v Československu, která byla postavena na křesťanských základech, byla Křesťanská organizace Orel, proto měla ve svých řadách hodně věřících a také kněze, kteří se snažili prostřednictvím spolku šířit křesťanské náboženství. Stejně jako Sokol se Orel zabýval tělovýchovou, ale členové se zúčastňovali náboženských slavností. Celá meziválečná historie této tělovýchovné organizace je spojena se jménem Jana Šrámka, který byl zakladatelem tohoto spolku a zároveň působil jako předseda Československé strany lidové.

Třetí organizaci, kterou jsem zmínil v práci, je Dělnická tělovýchovná organizace. Ta se v období první republiky soustřeďovala na dělnickou vrstvu a dalo by se říct, že si Sokolem při náboru členů konkurovala. S tímto spolkem byla úzce spjata Československá sociálně demokratická strana dělnická, která nebyla ve vládě, a tak si nemohla, stejně jako Sokol, stavět ve velkém množství své tělocvičny ke cvičení.

Jediný spolek, který byl proti zachování Československa a byl založen na etnickém principu, byl Německý turnerský svaz. Již od počátku odmítal československý stát a vzhlížel k Rakousku jako k možnému partnerovi, ke kterému by se přidal. Po nástupu Hitlera k moci ve třicátých letech to bylo nacistické Německo, se kterým začal spolupracovat. Kvůli své činnosti byly různé turnerské jednoty československými úřady rušeny pro porušování zákonů. Turneři spolupracovali s německými stranami a poté s Henleinovou stranou SdP. S blížící se Mnichovskou dohodou se z Německého turnerského svazu stala polovojenská jednotka, která byla cvičena vojenskými jednotkami z Německa a napadala české bezpečnostní složky.

A v poslední části jsem se zabýval zánikem tělovýchovných organizací po druhé světové válce. Jelikož bylo během druhé světové války mnoho členů tělovýchovných organizací zabito nacisty, tak lze říct, že spolkový život začínal od nuly. Ale i když byla snaha o návrat spolkového života za první republiky, tak netrval dlouho, protože v roce 1948 nastoupili k moci komunisté, kteří hledali záminku, jak ovládnout spolky. I přesto, že se komunisti dostali k moci na začátku roku 1948 a snažili se ovládnout spolky, tak tělovýchovné organizace byly stále nezávislé. Změna nastala po všesokolském sletu v roce 1948, kdy komunisté viděli, že se členové Sokola vůči nim chovají nepřátelsky, a tak se rozhodli, že sjednotí tělovýchovu do jedné velké organizace.

Tělovýchovné organizace byly důležité pro společnost, protože v jejich tělocvičnách mohlo trávit svůj volný čas velké množství obyvatel Československa. Spolky také spolupracovaly s politickými stranami, které byly ve vládě, díky nimž získávaly peníze na prostory, ve kterých prováděly svoji činnosti.

8. Zdroje

Beran, J. L. (2009). *Odepřená integrace. Systémová analýza sudetoněmecké politiky v první Československé republice 1918-1938* (Praha: Pulchra).

Bobrik, M. (2008). Německé tělovýchovné organizace a spolky na Slovensku v letech 1918-1938. In: Waic, M. a kolektiv., *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (Praha: Karolinum), s. 209–258.

Burian, M. (2004). Deutscher Turnverband a československý stát v letech 1918-1933. In: Waic, M., *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu* (Praha: Karolinum), s. 53–66.

Burian, M. (2012). *Sudetoněmecké nacionalistické tělovýchovné organizace a československý stát v letech 1918 až 1938* (Praha: Karolinum).

Cohen, B. G. (2000). *Němci v Praze 1861 – 1914* (Praha: Karolinum).

Československá obec sokolská (1939). *X. všesokolský slet. Hlavní kniha* (Praha: Československá obec sokolská).

Česká obec sokolská (1956). *Sokolské slety v číslech (1882-1938)* (Praha: Česká obec sokolská).

Česká obec sokolská (2015). *Založení Sokola* (<http://sokol.eu/obsah/5404/zalozeni-sokola>, 21. 2. 2017).

Československý Orel (1922). *Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897–1921* (Hradec Králové: Osvětový sbor Brynych).

Československý Orel (1930). *Stanovy Československého Orla* (Brno: Československý Orel).

Československý Orel (1938). *Zápis 4. schůze Ústřední rady* (Olomouc: Československý Orel).

Čornej, P. a kol. (2003). *Dějiny zemí Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu* (Praha: Paseka).

Douša, J. (1974). *Sokolský kroužek „Fügner“ v Plzni* (Plzeň: Archiv města Plzně).

Dusil, V. – Kliment, V. (1936). *Spolky, shromáždění a politické strany* (Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství).

Havlas, F. – Příbáň, J. – Příbáň, V. – Veverka, L. (1947). *Hrdinové a mučedníci z řad dělnických tělovýchovných jednot, kteří položili životy v boji za svobodu (1939-1945)* (Praha: Svaz dělnických tělovýchovných jednot československých).

Havlíček, V. (1948a). *Jindřich Fügner* (Praha: Orbis).

Havlíček, V. (1948b). *Sokolstvo, jeho myšlenka, organisace a vývoj* (Praha: Česká obec sokolská).

Kárník, Z. (2002). *České země v éře První republiky (1918-1938). Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935), díl druhý* (Praha: Libri).

Kasper, T. (2007). *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918-1933* (Praha: Karolinum).

Kolář, F. a kol. (1998). *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938. Kdo byl kdo za První republiky* (Praha: Pražská edice).

Konečný, K. – Marek, P. – Trapl, M. (2013). *Politik dobré vůle. Život a dílo msgr Jana Šrámka* (Praha: Vyšehrad).

Kössl, J. – Krátký, F. – Marek, J. (1986). *Dějiny tělesné výchovy. Od roku 1848 do současnosti* (Praha: Olympia).

Kössl, J. – Štumbauer, J. – Waic, M. (2006). *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury* (Praha: Karolinum).

Malíř, J. – Marek, P. a kol. (2005). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004* (Brno: Doplněk).

Müller, K. (2002). *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska* (Praha: Triton).

Müller, K. (2004). Česká občanská společnost. Předpoklady a problémy. In: Hrubec, M. (ed.), *Demokracie, veřejnost a občanská společnost* (Praha: Filozofický ústav AV ČR), s. 233–251.

Martínková, L. (1996). *Sociální encykliky (1891-1991)* (Olomouc: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství).

Město Husinec (2015). *Husovy oslavy* (<http://www.husinec.cz/kalendar-akci/husovy-oslavy/>, 27. 3. 2017).

Moravsko-slezská župa sokolská (1919). *Bratrské České Obci Sokolské v Praze* (Praha: Archiv Národního muzea).

Novák, E. (2006). *Všesokolské slety 19. a 20. století. Medaile, plakety a odznaky* (Poděbrady: Česká numismatická společnost).

Novotný, J. (1990). *Slovo k historii. Sokol v životě národa* (Praha: Melantrich).

Orel (2012a). *Historie Orla. Počátky Orla na Moravě* (http://orel.cz/?ukaz=pocatky_orla_morava, 11. 2. 2017).

Orel (2012b). *Historie Orla. Znovuobjevení po První světové válce* (http://www.orel.cz/?ukaz=znovuobnoveni_po_prvni_svetove_valce, 15. 3. 2017).

Orel (2012c). *Ohrožení Československé republiky – Mnichovská dohoda 1938* (http://www.orel.cz/?ukaz=ohrozeni_republiky, 26. 3. 2017).

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky (2015a). *František Hummelhans. Revoluční Národní shromáždění (1918 – 1920)* (<http://public.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1694&org=296>, 1. 3. 2017).

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky (2015b). *František Hummelhans. Poslanecká sněmovna (1920–1925)* (<http://public.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1694&org=295>, 1. 3. 2017).

Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky (2015c). *František Hummelhans. Poslanecká sněmovna (1929 - 1935)* (<http://public.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=1694&org=291>, 1. 3. 2017).

Rokoský, J. (2015). Emigrace sportovců v období komunistického režimu 1948-1989. In: Kalous, J. - Kolář, F., *Sport v komunistickém Československu 1945-1989* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 106–165.

Roubal, P. (2003). Politics of Gymnastic: Mass gymnastic Displays under Communism in Central and Eastern Europe. *Body & Society* 9 (2), s. 1–25.

Roubal, P. (2016). *Československé spartakiády* (Praha: Academia).

Svaz dělnických tělovýchovných jednot (1919). *Jak jednotu založiti a vésti?* (Praha: Skalák a spol).

Šindar, J. (2007). *Zemřel pod cizím jménem. Dramatický závěr života Jana Šrámka* (Kostelní Vydří: Karmelitské nakladatelství).

Šinkovský, R. (2008). Turnerské hnutí v českých zemích od svých počátků do roku 1918. In: Waic, M. a kol., *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu* (Praha: Karolinum), s. 9–36.

Štumbauer, J. (1990). *Přehled československých dějin tělesné výchovy a sportu* (České Budějovice: Pedagogická fakulta ČB).

Vejvar, S (2011). Jan Šrámek a Československý Orel. In: Marek, P. a kol., *Jan Šrámek a jeho doba* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury), s. 288–299.

Waic, M. (2004). *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu* (Praha: Karolinum).

Waic, M. (2013). *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace* (Praha: Karolinum).

Waic, M. (2015). Sjednocování československé tělovýchovy a sportu po druhé světové válce. In: Kalous, J. - Kolář, F., *Sport v komunistickém Československu 1945-1989* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 14–44.

Waic, M. (2016). *Tělesná výchova a sport v politickém životě meziválečného Československa* (Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky).

Waldauf, J. (2007). *Sokol. Malé dějiny velké myšlenky. Díl první* (Luhačovice: Atelier IM).

Zimmermann, V. (2001). *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)* (Praha: Prostor).

Resumé

The topic of my thesis was the political and social role of sports organization for First Republic. The main objective of this study was to characterize the influence of the largest sports organizations during the First Republic to the company and to influence policy. Under the First Republic were sports organizations an integral part of everyday life. After the First World War helped the Czechoslovak government as a military unit against enemies who threatened Czechoslovakia, and therefore the main aim of my thesis was to describe the social and political role of sports organizations.

In the first part I dealt with the period of the Austro-Hungarian Empire, when the clubs not seek to cooperate with the state, and instead tried to criticize him. But under the First Republic, the situation was different. All clubs have been quick to cooperate with the state and uncritically accept what the state has done.

For the longest part, I characterized the four largest sports organization of the First Republic, which the Ceska obec sokolska, Orel, Delnicke telovychovne organizace and Nemecky turnersky svaz. Each organization contained group, collaborated with another political party and had a different number of members.

Finally, the last section is devoted to the period after the Second World War, when he tried to sports organizations to restore and act as the First Republic, but it failed because in 1948, he came to power the Communist Party, which united all the physical training into a single organization thereby effectively destroyed all sports organizations.

Key Words: Orel, Ceska obec sokolska, Delnicke telovychovne jednoty, Nemecky turnersky svaz, First republic, sport's organization, political parties, influence

